

Микола Горбатюк

ДІЯЛЬНІСТЬ НДП ЯК «ПАРТІЇ ВЛАДИ» У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ (НА ПРИКЛАДІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Стаття присвячена проблемі становлення у Вінницькій області у другій половині 1990-х рр. – початку XXI ст. регіонального політичного режиму, аналізу взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників цього процесу. Особлива увага була прикута до партійної складової – Народно-демократичної партії, яка, як одна з «партій влади», виявилася у досліджуваній період ефективним інструментом не тільки у формуванні різновиду політичного режиму в регіоні, але й провідником інтересів, контролю з боку офіційного Києва.

Ключові слова: регіональний політичний режим, Народно-демократична партія (НДП), регіональна еліта, Вінницька область.

Mykola Gorbatiuk. Activity of People's Democratic Party as an «authority party» in the context of the regional political regime formation (on the example of Vinnytsya oblast). *The article is devoted to the issue of forming the regional political regime in the Vinnytsia region in the second half of the 1990's – beginning of the XXI century, and analysis of the interaction of internal and external factors of this process. Particular attention is paid to the party component of the People's Democratic Party, which, as one of the «parties of power», proved to be an effective instrument in the period under investigation not only in the formation of a specific type of political regime in the region, but also as a leader of interests and control by the official Kyiv.*

Key words: regional political regime, People's Democratic Party (PDP), regional elite, Vinnytsia region.

Горбатюк Микола Володимирович – кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Події останніх років показали значний вплив на загальнодержавну політичну ситуацію місцевих політичних та економічних акторів, що діють на регіональному рівні у межах особливих економічних і соціально-політичних відносин (до яких належать наявні ресурси, методи володарювання, цілі і стратегії взаємодії), які ми можемо охарактеризувати як регіональний політичний режим. Вивчення особливостей функціонування влади на місцевому рівні додатково актуалізується зростаючим значенням впливу регіонів та соціально-політичних процесів, що у них відбуваються, на стабільність політичної ситуації у державі та її єдності.

Дослідження системи влади на місцевому рівні розпочалося у 1920-х рр. у США. Першими і найбільш успішними були праці соціологів Роберта і Хелен Лінд [1; 2], які намагалися з'ясувати вплив різних соціальних чинників на формування владних відносин, розглядаючи владу як змінну, залежну від соціальної структури суспільства. Вони стали основоположниками «*стратифікаційної теорії влади*», суть якої полягає в тому, що конфігурація владних відносин у спільності визначається характером її стратифікації, поділу на певні класи і групи в ієрархічному порядку. Новий підхід до вивчення влади на локальному рівні був започаткований американським дослідником Флойдом Хантером і згодом дістав назву *елітистичної теорії* [3]. На його думку, влада зосереджена в людях – окремих індивідах і групах, а також у їх взаємовідносинах між собою. Ф. Хантер дійшов висновку про домінування у міських спільнотах економічної еліти, яка використовує владу у власних інтересах. На противагу елітистичній теорії згодом з'явилась *теорія груп інтересів*, або *плюралістична теорія влади*, яка була сформульована Робертом Далем [4]. Плюралісти розглядали політику як конфлікт груп інтересів у її політичній боротьбі, де рішення приймаються на основі компромісу заради задоволення інтересів максимальної кількості груп, і доводили, що влада у суспільстві розподілена порівняно рівномірно.

У 1980-х рр. виник новий напрям досліджень, сформульований як *теорія міських політичних режимів* (*the Urban Regime Theory*). Незважаючи на те, що об'єктом дослідження тут є

політичний режим на рівні міста, головні постулати цілком можливо застосувати і до більших адміністративно-територіальних одиниць, зокрема областей. Прихильники теорії вважали, що міська влада є непрямом і неформальною і реалізується через коаліції (режими), які виникають між владними інституціями і приватним сектором. Основоположник теорії міських політичних режимів К. Стоун під режимом розумів *«неформальні механізми, за допомогою яких державні органи та приватні інтереси функціонують разом для того, щоб зможти прийняти і реалізувати управлінські рішення»* [5, р. 6]. Він виокремив чотири ключові елементи, що лежать в основі функціонування режимів на муніципальному рівні: 1. *Порядок денний*, який чітко відображає комплекс наявних проблем; 2. *Правляча коаліція* з представників публічного і приватного сектору, яка формується навколо порядку денного; 3. *Ресурси членів правлячої коаліції*, необхідні для реалізації порядку денного; 4. *Схема співпраці*, за якою між членами правлячої коаліції розподіляються функції управління [6].

У Російській Федерації дослідження влади на місцевому рівні проводилося на іншій теоретико-методологічній базі. Російські вчені поширили теорії політичного режиму держави на регіональний рівень. За основу було взято теоретичні напрацювання С. Скаанінга, який вважав, що *«політичний режим означає інституційний набір фундаментальних формальних та неформальних правил, що визначають коло політичних суб'єктів, які регулюють призначення на основні політичні посади, вертикальні ... і горизонтальні обмеження на здійснення політичної влади»* [7, р. 15], та Г. О'Доннелла і Ф. Шміттера, які трактують режим як *сукупність явних або прихованих структур суспільства, «які визначають форми та канали доступу до провідних державних посад, а також характеристики діячів ... ресурси та стратегії, які ними використовуються»* [8, р. 73]. Виходячи з того, що політичний режим формується під впливом повсякденних практик та інститутів влади, було запропоновано декілька визначень цього поняття. За В. Гельманом, *регіональний політичний режим – це сукупність основних елементів: акторів політичного процесу, інститутів політичної влади, ресурсів та стратегії боротьби за досягнення і / або утримання влади* [9, с. 19–20]. Р. Туровський

визначив регіональний політичний режим як «існуючу на певній території взаємопов'язану сукупність політичних акторів (з їх методами володарювання, ресурсами, цілями і стратегіями) та інститутів (що розуміються і як організації, і як норми, правила гри)» [10, с. 78].

Теоретико-методологічні підходи, що використовувалися під час дослідження влади на місцевому рівні у Західному світі чи у Росії, не можуть бути в повному обсязі застосовані в Україні з низки причин. У США та Західній Європі об'єктом дослідження були політичні режими на локальному рівні – найперше у містах. Крім того, особливості функціонування місцевої влади в цих країнах аналізувалися в умовах демократичної політичної системи та розвиненої ринкової економіки, чого немає в Україні. Регіональні політичні режими у Росії вивчалися на рівні регіонів (області, автономні республіки), але методологічна основа та результати цих досліджень не можуть бути застосовані до українських реалій з огляду на відмінність політичного устрою держав (РФ – федеративна держава, Україна – унітарна).

Таким чином, вітчизняна політична наука стала перед необхідністю пошуку свого шляху. І хоч існування персоналізованих регіональних політичних режимів П. Лазаренка на Дніпропетровщині чи клану Балог на Закарпатті, партійно-кланового – на Донбасі чи проросійського у Криму відчутні на інтуїтивному рівні, вони вимагають наукового обґрунтування, виявлення загальних (характерних для всіх регіонів) та конкретних (притаманних одній області чи групі областей) ознак режиму, визначення підстав їх формування та особливостей функціонування. Нагальною потребою також є створення науково-теоретичного підґрунтя вивчення РПР в Україні

У вітчизняних дослідженнях функціонування влади на місцевому рівні майже повсюдно вивчається на основі інституційного підходу з точки зору реалізації повноважень місцевого самоврядування. Це стосується праць В. Романової (про взаємний вплив трансформації політичного режиму в Україні на загальнодержавному, регіональному та субрегіональному рівні у 1985–2008 рр. [11], О. Яцунської (окремі аспекти локальних політичних процесів) [12], А. Некряч (демократичний потенціал місцевого

самоврядування) [13], С. Саханенко (дослідження місцевого самоврядування і місцевої публічної сфери) [14]. Важливим для розуміння питання є дослідження М. Кармазіної [15], де проаналізовано практики формування регіональних політичних режимів в Україні, методи маніпуляцій ресурсами і свідомістю мешканців регіонів. Останнім часом з'явилися праці, у яких здійснено прикладні дослідження регіонального політичного режиму у Дніпропетровській [16], Львівській [17], Полтавській [18], Харківській [19] і Чернівецькій [20] областях.

Зважаючи на те, що більшість учених у своїх працях аналізують взаємозв'язок інститутів, акторів, ресурсів і стратегій, у своєму дослідженні ми будемо використовувати таке визначення: *регіональний політичний режим – це взаємозалежна сукупність акторів політичного процесу (які у боротьбі за досягнення та / або утримання влади використовують наявні у них ресурси і припустимі стратегії боротьби) та інститутів політичної влади (які формують певні норми і «правила гри») на певній території.*

Після розпаду Радянського Союзу не відбулося ротації влади і на ключових постах як у межах держави, так і на рівні регіонів залишилися старі партійні кадри. Популярною є теза про те, що українська еліта сформувалась із колишньої «комуністично-тоталітарної номенклатури, яка завдяки своєчасній зміні гасел і рекрутуванню до своїх лав конформістськи налаштованих лідерів контреліти зуміла після серпня 1991 р. зберегти свою владу і власність» [21, с. 18]. Недосконалість виборчої системи України та виборчі «технології» влади, яка активно впливала на виборчий процес під час місцевих виборів, дали змогу старій, прагматично налаштованій партійній частині зберегти свої позиції у місцевих радах та скласти основу нової бюрократичної номенклатури [22, с. 167]. Крім того, як стверджував народний депутат України С. Хмара, Президент України Л. Кравчук «у внутрішній політиці однозначно опирався на комуністичну номенклатуру, представникам якої дозволив заповнити всі державні структури» [23, с. 53]. Промовистою ознакою спадкоємності стало те, що навіть у 1996 р. у нових органах влади працювало ще 75 % старої

комуністичної номенклатури, причому 50 % – «брежнєвського призову» [24, с. 8–10]. Серед осіб, які з 1995 р. обіймали посади голів обласних державних адміністрацій, вихідці зі старої номенклатури становили майже 80 % [25].

Процеси, що відбувалися у Вінницькій області, були віддзеркаленням загальноукраїнського тренду. Регіональна еліта області зберегла «зовнішню» орієнтацію на політичний «Центр» у Києві. Після проголошення незалежності України ключові посади у регіоні і далі посідали представники колишньої партноменклатури. Так, М. Дідик, який був членом КПРС з 1957 р. і з березня 1986 р. обіймав посаду голови Вінницького облвиконкому, у 1991–1992 рр. став головою Вінницької обласної ради. Після призначення М. Дідика у березні 1992 р. Представником Президента України у Вінницькій області наступником на посаді голови облради став його заступник П. Ткач. Цей типовий представник партноменклатури з 1957 р. був на комсомольській і партійній роботі у Хмільницькому, Іллінецькому та Козятинському районах Вінницької області, а з 1985 р. і до обрання заступником голови Вінницької облради очолював Вінницький обласний комітет народного контролю. П. Ткач, як «людина М. Дідика», не був самостійною політичною фігурою*, що дозволило тогочасному Представнику Президента України зосередити у своїх руках як виконавчу, так і представницьку владу в області [26]. Крім того, за підтримки М. Дідика Вінницьким міським головою було обрано Д. Дворкіса [27]**, що дало змогу йому поширити свій вплив і на обласний центр.

За декілька років незалежності у державі почали складатися певні принципи формування нової еліти. По-перше, особиста відданість як головний критерій добору на керівні посади; по-друге, земляцтво, досвід попередньої спільної роботи, взаємні зобов'язання; по-третє, клановість; по-четверте, протекціонізм [28]. Ще у

* Свідченням «впливовості» П. Ткача в регіоні можуть служити результати виборів до Верховної Ради України в березні 1994 р., де він посів п'яте місце за наявності шести претендентів, набравши всього лише 7,53% голосів виборців.

** Першого міського голову Вінниці було обрано Вінницькою міською радою.

часи президенства Л. Кравчука вагомою політичною силою почали ставати директори підприємств та керівники колгоспів і радгоспів. Тоді ж утворилися лобістські угруповання (клієнти, групи тиску), які налагоджували бізнес. Починаючи з рубіжного 1994 р., спостерігається підвищений інтерес «нових українців» до політичних пристрастей, а повноправними господарями у регіонах стають клани та олігополії, існування яких, на думку Л. Кучми, було запорукою існування держави. Місцеві еліти фактично отримали право самостійно встановлювати правила гри та здійснювати владу на підконтрольній території. Це цілком влаштовувало тогочасного Президента України Л. Кучму, оскільки, на його думку, «регіональна еліта робила головне – підтримувала системи життєзабезпечення, керуючись, звичайно, своїми корисливими мотивами» [29, с. 95].

У таких умовах у липні 1994 р. головою Вінницької обласної ради народних депутатів було обрано Миколу Мельника* – голову аграрної корпорації «Липівка», який, неочікувано для багатьох, переміг фаворита виборчих перегонів М. Дідика [30]. У липні 1995 р. у зв'язку зі зміною законодавства президентським указом його було призначено головою Вінницької ОДА. Весь період перебування М. Мельника при владі пройшов під знаком постійної конфронтації з головою Вінницької міської ради Дмитром Дворкісом, яка почалася з програшу на виборах голови облради «патрона» Д. Дворкіса М. Дідика. Так, міський голова не прибував на виклики М. Мельника та всіляко перешкоджав його роботі [31]. Закінчилося це протистояння перемогою Д. Дворкіса – М. Мель-

* *Мельник Микола Євтихійович.* (1943р.н., с. Липівка Томашпільського р-ну Вінницької обл.). Був двічі народним депутатом України: 4-го скликання з квітня 2002 р. до квітня 2006 р. від СПУ, та 1-го скликання з березня 1990 (1-й тур) до квітня 1994 р, экс-голова Вінницької ОДА зараз є помічником народного депутата України від БПП Івана Спориша. Цікавим є те, що під час виборів народних депутатів 2014 р. М. Мельник працював у штабі Блоку Петра Порошенка (Дерибан по-вінницьки, або Як же ж обійтись без допомоги судів? // Конфликты и законы : веб сайт. URL: <http://k-z.com.ua/sudebnye-khronyky/33321-deriban-po-vinnitski-abo-yak-zhe-zh-obijtis-bez-dopomogi-sudiv> (дата звернення 20.06.2018)).

ник був змушений поступитися кріслом голови ОДА керівнику новоствореної Народно-демократичної партії А. Матвієнку.

Таким чином, у першій половині 1990-х рр. основною ознакою взаємовідносин між політичними та економічними акторами у області була тенденція до підтримки status quo у доступі до владних ресурсів регіону. Також активізувалися процеси конвертування владних повноважень у економічні капітали із подальшим зрощенням бізнесу та державного апарату. Так, фактично у власності вищезгаданого М. Мельника перебувала агрокорпорація «Липівка»^{*}; представник Президента України у Ямпільському районі у 1992–1994 рр. Г. Калетник (у майбутньому голова Вінницької облради і голова Вінницької ОДА) почав розбудовувати власний аграрний бізнес навколо колгоспу ім. Ілліча (с. Велика Кісниця Ямпільського району), головою якого він був до 1992 р.; голова Вінницької міської ради Д. Дворкіс контролював концерн «Вінницькбудматеріали» тощо. Таким чином процеси демократизації на Вінниччині у першій половині 1990-х рр. створили передумови для зрощення політичних та економічних капіталів та формування домінуючої статусної групи регіональної еліти, що фактично заблокувала можливості для реальних демократичних трансформацій у регіоні.

Провідні групи регіональної політичної еліти Вінниччини, не маючи достатніх ресурсів (як, наприклад, Дніпропетровська чи Донецька області) у своїй практиці, захисті своїх інтересів, були вимушені будувати свої політичні стратегії не лише виходячи з місцевих обставин (традицій, якості політичних акторів, конфігурації їхнього розташування, рівня політичної культури

^{*} Про розміри власності М. Мельника можна судити із аналітичного дослідження «Сьогоднішні лідери України: примірювання ролі Президента», автори якого писали, що станом на 2003 р. М. Мельник «за сумарною площею земель (оренованих не лише у своєму районі) і сумою вкладень у сільгоспереробні заводи ... майже не поступається Петру Порошенку» (Сьогоднішні лідери України: примірювання ролі Президента. (Прогностичний аналіз виборчої стратегії найбільш ймовірних кандидатів у Президенти) / В. Бала та ін. Київ: Агентство моделювання ситуацій, 2003. 56 с.).

тощо), але головним чином пристосовуючись чи використовуючи ті стандарти, які пропонувалися з боку «центру».

На користь цієї гіпотези слугувало те, що групи політичної та економічної еліти Вінницької області зазвичай не мали антагоністичних відносин по лінії «центр–регіон», очікуючи й отримуючи за свою лояльність перед Києвом гарантію збереження свого статусу в регіоні. Одним з яскравих прикладів цього може слугувати період формування на Вінниччині «партії влади» в особі НДП. Наслідком цього стало формування у Вінницькій області *регіонального політичного режиму*, який мав ознаки партійного (на базі НДП), *моноцентричного типу*.

Згаданий РПП, у якому домінуючою (і консолідуючою на рівні регіону) політичною силою виступила НДП, розпочав «свій відлік» у 1996 р. і «протримався» майже десять років. Це було вигідно «центру», який, спираючись на потужну обласну структуру НДП, намагався протистояти лівим силам – Соціалістичній партії України (СПУ) і Комуністичній партії України (КПУ), які мали значну підтримку в області. НДП, як провладна партія, виступила саме тим ефективним інструментом, який консолідував основні групи політичної і економічної еліти регіону – навколо «переможця», провладної політсили. Крім того, партія виконувала принаймні дві функції, що сприяли становленню регіонального політичного режиму: зовнішню – створення «НДП-ешної парасольки» над регіоном і її владною елітою, внутрішню – маркування, проведення кордону між «своїми» і «чужими». НДП фактично забезпечила незмінність кола осіб Вінниччини, які уособлювали владу на регіональному рівні, а також представляли її на центральному впродовж усього періоду після 1996 р.

Народно-демократична партія була створена на початку 1996 р. внаслідок об'єднання Партії демократичного відродження України (В. Філенко), Трудового конгресу України (А. Матвієнко, А. Литвиненко), Союзу підтримки Республіки Крим (С. Куніцин), Союзу українського студентства, організації «Нова хвиля» (Т. Стецьків), політичного клубу «Нова Україна» (Є. Кушнар'ов) та Асоціації молодих українських політиків та політологів (А. Бі-

лоусов). Зі створенням НДП фактично відбулося об'єднання частини колишніх комсомольських функціонерів та демократичної платформи КПУ. З моменту заснування НДП очолював А. Матвієнко*.

Враховуючи, що політичну партію було утворено «згори», не стало несподіванкою те, що своїм офіційним курсом вона заявила про намір підтримувати курс чинного Президента України. Враховуючи ж її потужність, до неї швидко приєдналися відомі політики – радники Президента України О. Разумков та А. Гальчинський, голова Фонду державного майна України Ю. Єхануров, І. Плющ та інші. Всі групи, що увійшли до партії, не мали спільних економічних інтересів, кожен мав свою бізнесову нішу, в якій і працював, що робило інституцію досить аморфною, відкритою до конфліктів [32].

Партія розпочала свою діяльність як партія номенклатури зі значним урядовим та парламентським лобі. Створення НДП стало свідченням партизації вищої владної номенклатури**.

* *Матвієнко Анатолій Сергійович* (1953 р.н., м. Бершадь Вінницької області). З 1977 р. на комсомольській роботі (перший секретар Бершадського райкому ЛКСМУ, другий секретар, перший секретар (з 1983 р.) Вінницького обкому ЛКСМУ. З березня 1985 р. – секретар ЦК ЛКСМУ, у 1989–1991 рр. – перший секретар ЦК ЛКСМУ, член ЦК КПУ. У 1990 р. обраний народним депутатом України від Бершадського виборчого округу № 30 Вінницької області. У 1993–1996 рр. – голова Політради партії Трудовий Конгрес України. В березні 1994 р. балотувався у народні депутати України у Бершадському виборчому окрузі № 54 (1-й тур – 36,32 %, 1-ше місце з 10 претендентів; 2-й тур – 47,44 %, 1-ше місце з 2 претендентів, проте через недосконалість виборчого законодавства депутатом так і не став). З 1994 р. – голова Фонду сприяння розвитку міст України.

** На думку В. Мороко, «партії влади», включаючи й НДП, мали низку характеристик. Під час виборів шляхом механічного адміністративного втручання на користь такої організації створювалась ілюзія значної електоральної підтримки. Задля збільшення загальноукраїнського відсотка підтримки обраної партії виокремлювався «базовий» регіон, де відсоток голосів максимально підвищувався (у НДП – Вінницька область). Партія, потрапивши до парламенту, створювала дієву депутатську фракцію, яка одночасно з цим ставала центром прийняття кінцевих рішень. Це дозволило партії концентрувати в своїх руках значні фінансові та владні ресурси. Партія стає привабливою для сучасної номенклатури, що зовнішньо проявляється в

На початковому етапі існування партія була нечисленною – станом на 1 лютого 1998 р., за даними Міністерства юстиції України, НДП мала 10 тис. членів, тоді як чисельність КПУ становила 145 тис., Всеукраїнського об'єднання «Громада» (ВО «Громада») – 140 тис., Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) (СДПУ(о)) – 71 тис., Народного Руху України (НРУ) – 55 тис. [33, с. 8]. Попри відсутність великих первинних осередків ця партія завдяки «адміністративному ресурсу» мала впливові позиції у східних, південних і центральних областях України [34, с. 178]. Швидке зростання лав НДП значно прискорилося після призначення у червні 1997 р. члена політвиконкому НДП В. Пустовойтенка Прем'єр-міністром України [35]. Так, уже наприкінці 1999 р. НДП, перетворившись на інституцію з розгалуженою регіональною структурою, декларувала власну чисельність в 72 тис. членів, а на кінець III кварталу 2000 р. – 102 тис. членів партії, тобто приріст становив 142 % [36, с. 317]. У 2002 р. в лавах НДП, за даними офіційного партійного сайту, перебувало 159 тис. осіб [37]. Зі слів А. Матвієнка, зростання чисельності НДП відбувалося за ініціативи «адміністративного» крила партії, включаючи і так званий «адміністративний призов» [37].

Як вважав Т. Стецьків, НДП мала два типи обласних організацій – сформованих демократичним шляхом «знизу» (Львівська, Хмельницька, Черкаська, Тернопільська області) та номенклатурним шляхом – «згори», під патронажем владних структур (Вінницька, Харківська, Миколаївська області) [38]. Найбільш яскравим представником номенклатурного типу була Вінницька обласна організація НДП, яка, перетворившись на «базову» структуру

зростанні випадків вступу до неї її представників місцевих органів влади та самоврядування. Подібна партія таким чином закріплює за собою статус «партії влади». «Народний» же характер партії імітувався бурхливою діяльністю на місцях з «нульовим ККД» для виборців (Див.: Мороко В. В. Феномен «партії влади»: традиції партійної роботи в діяльності сучасного українського політикуму // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Запоріжжя: Просвіта, 2008. Вип. XXIII: Політична еліта в історії України. С. 321–322).

партії, вирізнялася не лише найбільшою чисельністю серед регіональних осередків, але й високою організованістю та чіткою підпорядкованістю центральному проводу партії і особисто А. Матвієнку [38]*.

Новостворена партія відразу розпочала політичну боротьбу на боці Президента України Л. Кучми – виступила його політичним союзником у процесі прийняття Конституції України навесні–влітку 1996 р. Наслідком такої співпраці стало те, що А. Матвієнко влітку 1996 р. очолив Вінницьку обласну державну адміністрацію (спочатку виконувачем обов'язків) [39], формалізуючи своє становище в регіоні як провідного політичного гравця. Деякі дослідники політичного процесу вказували, що це високе кадрове призначення Л. Кучми було необґрунтованим і нелогічним. Адже А. Матвієнко значно програвав своїм попередникам – М. Дідику (КПУ) та М. Мельнику (СПУ), які мали значний досвід партійно-господарської діяльності, участі в органах місцевого самоврядування. Натомість, молодий лідер провладної партії мав інший вагомий ресурс (окрім належності до пропрезидентської політичної сили) – особисті зв'язки у Вінницькій області, набуті під час комсомольської діяльності, що дозволило стрімко розбудувати мережу осередків НДП, сформувати власну «команду», що поклало початок формуванню нового різновиду регіонального політичного режиму на Вінниччині, який характеризувався поступовою монополізацією влади на всіх рівнях із подальшою її конвертацією у економічні ресурси.

Очоливши виконавчу владу в регіоні, А. Матвієнко з властивою йому енергією почав розвивати і зміцнювати обласну організацію партії. З початку 1997 р. в структурі виконавчої влади регіону важко було знайти керівника – не члена НДП (!). Типовою була практика надання посад в органах влади головам обласних і

* На IV з'їзді партії у травні 1999 р. з 1000 делегатів з'їзду 200 представляли вінницьку організацію і 100 – харківську; голоси цих делегатів і забезпечили перемогу групи В. Пустовойтенка над групою А. Матвієнка.

районних організацій НДП, що вело до «партійної приватизації» органів державного управління в області [37].

Розбудова обласної структури НДП, як і в країні, відбувалася «згори». Як писав журналіст, а згодом народний депутат В. Денисенко: «Спочатку обласне керівництво добиралося з-поміж колишніх товаришів, які часто не входили навіть до обласних еліт» [32]. У Вінницькій області це «земляки» А. Матвієнка – Г. Заболотний*, С. Татусяк** і В. Коровій***. Серед осіб, які своєму політичному

* *Заболотний Григорій Михайлович* (1952 р.н., с. Кидрасівка Бершадського району Вінницької області). 1982 по 1986 рр. – заступник начальника управління сільського господарства Бершадського райвиконкому. 1986–1992 рр. – заступник, перший заступник, голова Бершадського РАПО. У квітні 1992 р. призначений представником Президента України у Бершадському районі. У червні 1994 р. обраний головою Бершадської районної ради, у липні 1995 р. призначений головою Бершадської РДА. З червня 1998 року по червень 2004 року працював у Вінницькій обласній держадміністрації заступником, першим заступником голови. З червня 2005 по квітень 2006 року – перший заступник голови Вінницької ОДА. Квітень 2006–листопад 2010) – голова Вінницької обласної ради V скликання. Народний депутат України VII і VIII скликань. Має науковий ступінь кандидата сільськогосподарських наук.

** *Татусяк Сергій Пилипович* (1955 р.н., с. Жабокричка Чечельницького району, Вінницької області). 1981–1985 рр. – зав. відділу оборонно-масової роботи Вінницького ОК ЛКСМУ. 1994–1997 рр. – президент АТ «Футбольний клуб «Нива», м. Вінниця. Липень 1997 – квітень 1998 рр. – заступник голови Вінницької облради. Травень 1998 – серпень 1999 рр., липень 2001 – лютий 2005 рр. – заступник голови Вінницької облдержадміністрації. Член Народно-демократичної партії (з лютого 1996 р.); перший заступник голови НДП (з травня 2006 р.); голова Вінницької обласної організації НДП, член політради НДП, член політвиконкому НДП (з 2001 р.). Народний депутат України IV скликання від блоку «За Єдину Україну!». Голова Вінницької обласної ради від 11 листопада 2010 р. до 21 лютого 2014 р.

*** *Коровій Валерій Вікторович* (1964 р.н., смт Тростянець Вінницької області). Закінчив економічний факультет Української сільськогосподарської академії, кандидат екон. наук (1994). У 1994–2010 рр. працював на державній службі: заступник голови Вінницького обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України, консультант секретаріату, завідувач відділу Вінницької облдержадміністрації, начальник головного управління

зростанню мають завдячувати А. Матвієнку, були й більш впливові фігури. Серед них – голова Вінницького обласного державного об'єднання спиртової та лікеро-горілчаної промисловості «Поділляспирт» у 1996–1998 рр. Г. Калетник. З самого початку діяльності НДП у Вінницькій області він позиціонувався як близький приятель, соратник і навіть як головний фінансист А. Матвієнка. Саме завдяки протекції А. Матвієнка Г. Калетник став членом політради НДП, а згодом очолив Вінницьку обласну раду [40]. Це саме стосується і відомого вінницького бізнесмена В. Скомаровського. Серед членів партії були і доволі одіозні фігури, як, наприклад, депутат міськради, один із найвпливовіших бізнесменів Вінниці В. Кішек (за неофіційними даними йому належало 15% ринків міста, а також низка підприємств; є інформація про його належність до кримінальних структур; убитий у 2002 р.) [41].

За якісним складом у Вінницькій області партія якнайкраще відповідала визначенню «партія влади». За словами голови обласної організації НДП – заступника голови облдержадміністрації С. Татусяка, значна частина членів партії – чиновники різних рівнів, і лише 17% працювали у сільському господарстві, 23% – були робітниками [42].

У Вінницькій області НДП тривалий час була найчисельнішою партією і володіла найгустішою сіткою партійних осередків. З часу появи партії у 1996 р. до весни 1999 р. народні демократи Вінниччини створили 20 районних, 222 сільські і 41 первинну парторганізацію. Станом на 2002 р. чисельність Вінницької обласної організації НДП становила 20 тис. членів, а її осередки (18 міських, 28 селищних, 529 сільських структур) діяли в кожному районі. Для порівняння – чисельність обласних органі-

економіки Вінницької обласної державної адміністрації, заступник (2000–2006), а згодом перший заступник голови Вінницької обласної державної адміністрації (2006–2010). У 2010–2011 рр. – голова наглядової ради ПрАТ «КМТ», 2011–2015 рр. – заступник Вінницького міського голови. Депутат Вінницької обласної ради IV, V та VI скликань, голова Вінницької ОДА з лютого 2015 р.

заций АПУ становила 12,8 тис. членів, ПАРТІЇ РЕГІОНІВ – 8 тис., СДПУ(о) – 7,5 тис., КПУ – 6,5 тис., ВО «Батьківщина» – 5 тис., ПППУ – 4 тис.

Першим значним випробуванням для НДП стали вибори до Верховної Ради України 1998 р. Керівництво НДП планувало здобути на парламентських виборах щонайменше 25% голосів виборців, і така мета видавалася цілком досяжною, зважаючи на те, що у рядах партії був Прем'єр-міністр України В. Пустовойтенко, 12 голів обласних державних адміністрацій та 4200 представників органів виконавчої влади [37]. До виборчого списку НДП було занесено 189 осіб, ще 148 балотувалося в одномандатних округах [43, с. 100]. Враховуючи своє привілейоване становище, партія стала одним з лідерів за витраченими на виборчу кампанію коштами [37]. У Вінницькій області представники НДП балотувалися у кожному з 8 виборчих округів (серед знакових постатей – І. Квятковський, В. Скомаровський, голова НДП А. Матвієнко). Однак парламентські вибори 1998 р. стали першим великим розчаруванням для народних демократів, які заледве здобули 5,01 % голосів [44]. Відповідальність за низький результат НДП на виборах А. Матвієнко, в дусі КПУ і ЛКСМУ, переклав на регіональну владу, яка зовсім не сприяла перемозі партії на виборах, що, на його думку, «стало свідченням безконтрольності й безвідповідальності місцевої влади» [37]. Насправді ж причиною низьких результатів НДП була слабкість і непопулярність утворених «згори» місцевих осередків, які своїм пріоритетним завданням бачили проникнення і закріплення в органах виконавчої влади, а не роботу з виборцями [39], а також популярність носіїв лівої ідеології – КПУ і СПУ.

Без перебільшення можна сказати, що проходженню до Верховної Ради України за партійними списками члени НДП були зобов'язані Вінницькій області і Вінницькому обласному осередку партії. Кількість голосів, відданих за партію на Вінниччині, була у 2,5 раза більшою, ніж по Україні, і становила 12,4 % [44], що великою мірою забезпечило досягнення нею прохідного бар'єра. Найбільшу підтримку НДП у Вінницькій області забезпечили райони, орієнтовані на вирощування зернових і цукрових буряків, виробництво цукру і спирту, та м. Вінниця. Так, виборчий округ

№ 17 «дав» 20,7% голосів виборців; виборчий округ №11 – 16,7%; виборчий округ №16 – 14,1% [45]. Надзвичайно високий результат на виборчому окрузі № 17 можна пояснити значним впливом на цей субрегіон А. Матвієнка, Г. Калетника та Г. Заболотного. Дані з усіх виборчих округів подано у табл. 1.

Таблиця 1

Підтримка НДП у виборчих округах Вінницької області під час виборів до Верховної Ради України у 1998 р.

Виборчий округ, №	Територія виборчого округу	Кількість голосів, %
11	Центр – м. Вінниця, Ленінська районна рада; райони: Ленінський м. Вінниці (частина), Вінницький	16,72 %
12	Центр – м. Вінниця, Замостянська районна рада; райони: Замостянський, Ленінський (частина), Староміський	10,90%
13	Центр – м. Калинівка; м. Хмільник; райони: Калинівський, Козятинський, Хмільницький	9,92%
14	Центр – м. Жмеринка; м. Жмеринка; райони: Барський, Жмеринський, Літинський, Мурованокуриловецький	11,13%
15	Центр – м. Іллінці; райони: Іллінецький, Липовецький, Немирівський, Оратівський, Погребищенський, Тиврівський (частина)	7,84%
16	Центр – м. Тульчин; райони: Гайсинський, Теплицький, Тростянецький, Тульчинський	14,07%
17	Центр – смт Крижопіль; райони: Бершадський, Крижопільський, Піщанський, Чечельницький, Ямпільський	20,76%
18	Центр – м. Шаргород; м. Могилів-Подільський; райони: Могилів-Подільський, Тиврівський (частина), Томашпільський, Чернівецький, Шаргородський	8,80%

Джерело: Підсумки голосування по партії (блоку) у виборчих округах регіону. 29.03.1998. Чергові вибори. Народно-демократична партія. Вінницька область // Центральна виборча комісія України : веб сайт. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&re-jim=0> (дата звернення 20.06.2018)

Таким чином, за багатомандатним виборчим округом до парламенту пройшли 17 депутатів від НДП, ще 11 здобули перемогу на одномандатних округах, з них двоє у Вінницькій області – голова НДП А. Матвієнко – у «вотчинному» окрузі № 17, а І. Квятковський – в окрузі № 11 (м. Вінниця). У 12-му окрузі не зміг перемогти висуванець НДП В. Скомаровський, якого із перевагою лише у 58 голосів обігнав П. Порошенко, представник СДПУ(о) [46]. Самовисуванець О. Шпак, який переміг у Жмеринському виборчому окрузі № 14, відразу ж після отримання депутатського мандата став членом фракції НДП [47].

Незважаючи на низький результат на виборах, імідж НДП був тоді настільки привабливим, що в новому парламенті за рахунок включення депутатів мажоритарників дуже швидко сформувалася друга за чисельністю (після КПУ) фракція, яка станом на травень 1998 р. нараховувала 89 депутатів. Але демарш А. Матвієнка проти повторного висунення Л. Кучми на пост Президента України та подальший розкол у партійних рядах призвів до скорочення її чисельності у березні 1999 р. до 55 депутатів [48], у вересні 1999 р. – до 30, а липні 2000 р. – до 23 депутатів [49, с. 142].

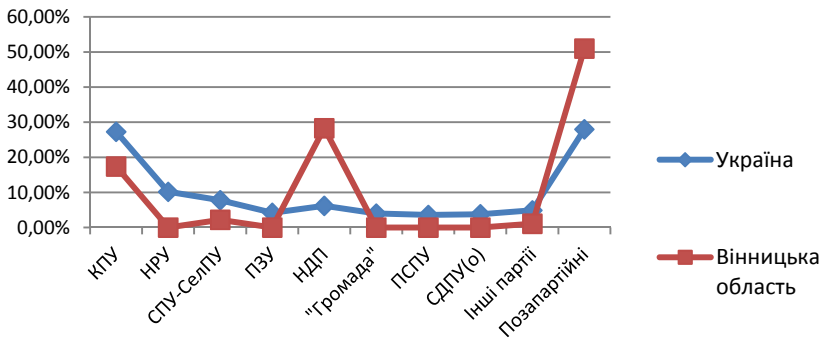
Результати НДП на виборах до Верховної Ради України і Вінницької обласної ради кардинально відрізнялися. За партійними списками і за «мажоритаркою» НДП провела до парламенту 28 депутатів, що становило 6,2 % від їх загальної кількості [50, с. 628–629], тоді як до складу Вінницької облради пройшло 26 висуванців НДП, тобто 28,3 % від загальної чисельності ради [51]. У 1998 р., за даними голови Вінницької обласної організації НДП С. Татусяка, з 92 депутатів ради 72 належало до фракції НДП (тобто 78,3%) [52]. Станом на липень 1999 р. до очолюваної НДП фракції демократичних сил «Злагода» у Вінницькій облраді входило 62 депутати (67,4 %) [53]. Для порівняння – впродовж усього періоду роботи Верховної Ради України III скликання чисельність фракції НДП ніколи не перевищувала 20 %.

Таблиця 2

**Результати виборів до Верховної Ради України
і Вінницької обласної ради на парламентських та місцевих
виборах 1998 р.**

	Результати парламентських виборів 1998 р. [50, с. 628–629; 54]*		Результати виборів до Вінницької облради, 1998 р. [51]	
	К-сть депутатів, осіб	К-сть депутатів, %	К-сть депутатів, осіб	К-сть депутатів, осіб
Комуністична партія України	123	27,3 %	16	17,4 %
Народний Рух України	46	10,2 %	0	0 %
Виборчий блок Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну!»	35	7,8 %	2	2,2 %
Партія зелених України	19	4,2 %	0	0 %
Народно-демократична партія	28	6,2 %	26	28,30%
Всеукраїнське об'єднання «Громада»	18	4 %	0	0%
Прогресивна соціалістична партія України	16	3,6 %	0	0%
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	17	3,8 %	0	0%
Позапартійні	126	28 %	47	51 %
Інші	22	4,9 %	1	1,1 %
Всього	450	100%	92	100%

* Позапартійні депутати, занесені в партійні списки у загальнодержавному багатомандатному окрузі, пораховані у складі відповідних партій і блоків. Позапартійні депутати, обрані в одномандатних округах за списками партій або партійних блоків, занесені до складу відповідних партій і блоків.



Джерело: Парламент України: вибори-98: інформ.-аналіт. вид.: у 2 ч. / редкол.: М. М. Рябець та ін. Київ, 1998. Ч. 2. С. 628–629; Результати голосування по Україні в одномандатних виборчих округах. 29.03.1998. Чергові вибори. Вінницька область. Центральна виборча комісія : веб сайт. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&gejim=0> (дата звернення 21.06.2018); Список депутатів Вінницької обласної ради 3-го скликання. Вінницька обласна рада : веб сайт. URL: http://www.vinrada.gov.ua/3-go_sklikannya.htm (дата звернення 21.06.2018).

У Вінницькій обласній раді депутати від НДП були достатньо згуртованими, що дозволило «ендепісту» Г. Калетнику без проблем очолити її. Завдяки спільній партійній належності йому вдавалося успішно знаходити спільну мову з головами ОДА – членами НДП – М. Чумаком та Ю. Івановим. Саме тому Г. Калетник (НДП) перебував в стані конфлікту з Д. Дворкісом (СДПУ(о)) під час обіймання останнім посади голови Вінницької ОДА [55].

Загалом, керівництво НДП мало значний вплив на формування системи владних відносин у Вінницькій області наприкінці 1990-х рр. – початку ХХІ ст., як однієї з ознак регіонального політичного режиму, яка значною мірою наслідувала досвід КІРС. Простежувалися тенденції до створення такого типу партійної системи, у якій одна (або декілька партій) були б виразниками інтересів бюрократії і засобом контролю над бізнесом та іншими економічними та соціальними сферами. Голова НДП А. Матвієнко неодноразово заявляв, що «мета НДП – партизація вітчизняної

бюрократії» [28]. Він також виступав за формування уряду за партійною ознакою, який, на його думку, мав бути «політично відповідальним», а не «зліпленим з представників різних партій» [56, с. 54].

Перетворення НДП на «партію влади» особливо яскраво проявилось у Вінницькій області, оскільки переважна більшість місцевих чиновників була членами НДП, а зв'язки між ними будувалися на спільності економічних, а не партійних інтересів. Щодо повальної належності регіональної бюрократії до НДП заступник голови обласної організації партії І. Смірнов у 2004 р. давав таку оцінку «силовій політизації» держслужбовців: «Якщо йдеться про партійну належність керівників державних органів, то це цілком природно, адже діюча влада представляє певну політичну силу») [57]. А голова обласного осередку НДП С. Татусяк у 2005 р. відверто визнавав – «ми були партією влади» [57].

НДП, використовуючи досвід КПУ* і ЛКСМУ, намагалася охопити якомога більше прошарків населення і проникала у різні сфери суспільно-політичного життя. Зокрема, були створені і діяли Народно-демократична ліга молоді (НДЛМ), Всеукраїнська жіноча народно-демократична організація «Дія», Всеукраїнська спілка матерів загиблих (померлих) військовослужбовців у мирний час, Всеукраїнська організації пенсіонерів тощо [36, с. 321–322]. Вінницька область була в авангарді реалізаторів політики НДП. Під егідою обласного партійного осередку було створено Вінницьку громадську організацію «Народно-демократична ліга молоді» (голова А. Шинькович**) [58] та обласне жіноче народно-демократичне об'єднання «Дія». При Вінницькій міській організації НДП виникли союзи медиків і педагогів. Зважаючи на переважно сільськогосподарський характер економіки регіону, обласна партійна організація створила Аграрний клуб НДП та Комітет захисту пайовиків [59]. Широко відомою в області була благодійна

* Йдеться про КПУ часів СРСР.

** А. Шинькович був прес-секретарем голови Вінницької обласної державної адміністрації Г. Калетника, а згодом асистентом-консультантом народного депутата Г. Калетника. З 2014 р. А. Шинькович – депутат Верховної Ради України.

і культурно-освітня діяльність партії: шефство над двома школами-інтернатами, Будинком дитини, 72 багатодітними сім'ями та інвалідами війни, створення у Вінниці клубу «Здоров'я» і дитячої вокально-театральної студії, відродження «тимурівського» руху в Жмеринці. За ініціативи обласного осередку партії щорічно проводився кубок з міні-футболу між командами області, що присвячувався річниці з дня створення Вінницької обласної організації НДП. Було проведено щонайменше 9 таких заходів [60].

Своєрідною «вотчиною» НДП в області тривалий час залишалися райони, що входили до виборчого округу № 17 – що охоплював Бершадський, Крижопільський, Піщанський, Чечельницький і Ямпільський райони. Найбільшу кількість голосів на парламентських виборах 1998 р. НДП здобула саме тут, за неї проголосувало 20,79 % виборців [45]. В одномандатному виборчому окрузі № 17 впевнено переміг голова НДП А. Матвієнко [61]. До обласної ради від Бершадського району пройшли ще три «ендепісти» – І. Андрушко, І. Куковіца і С. Татусяк (згодом народний депутат Верховної Ради України IV скликання, голова Вінницької облради у 2010–2014 рр.). Завдяки високій підтримці НДП у згаданому окрузі значна кількість керівників районного рівня отримали посади у обласних органах влади, що згодом було названо «Бершадським проривом». Зокрема, у червні 1998 р. заступником голови з питань агропромислового комплексу Вінницької облдержадміністрації було призначено голову Бершадської РДА Г. Заболотного [62].

За два роки правління у Вінницькій області А. Матвієнко зумів сформувати потужну команду, яка стала кадровою основою регіонального політичного режиму. Переходячи на постійну роботу в парламент, А. Матвієнко, який був зацікавлений у збере-

* На посаді заступника, а згодом першого заступника Г. Заболотний працював з 1998 р. до 2004 р. при чотирьох головах Вінницької ОДА (М. Чумак, Д. Дворкіс, Ю. Іванов і В. Коцемир). Він не поривав з НДП після скандального виходу з неї А. Матвієнка у травні 1999 р., навпаки, з кінця 2002 р. став членом її політради. У 2012 р. здобув перемогу на парламентських виборах у тому ж таки окрузі № 17. З жовтня 2014 р. – народний депутат України від «Блоку Петра Порошенка».

женні владного status quo, рекомендував Президенту України Л. Кучмі призначити головою Вінницької обласної державної адміністрації свого заступника М. Чумака*. Останній продовжив «курс» А. Матвієнка, що насамперед виявилось у відсутності кадрових змін – на своїх місцях залишилися керівники райдержадміністрацій, міських та обласних управлінь [63]. Він доклав значних зусиль для стабілізації економіки області, у першу чергу сільського господарства. Як наслідок, за рік його правління область посіла перше місце як виробник найважливіших сільськогосподарських культур, стабілізувалися процеси в тваринництві, на 5,5% збільшився обсяг промислового виробництва, покращилися регіональні показники наповнення бюджету [64].

НДП тривалий час розглядалася як «партія підтримки Президента» і справді відіграла цю роль. Однак під час парламентської кампанії 1998 р. почався поділ партії, який, утім, не набув організаційного оформлення. У партії утворилося дві течії: прагматична пропрезидентська (В. Пустовойтенко, А. Толстоухов) і «ідейна», значною мірою опозиційна (А. Матвієнко, В. Філенко, О. Ємець) [48]. У лютому 1998 р. I етап IV з'їзду НДП ухвалив нову редакцію Статуту партії та Концепцію вимог НДП до кандидата в Президенти України на виборах у жовтні 1999 р. Представники «демократичного крила» НДП на чолі з А. Матвієнком висунули Л. Кучмі умови, на яких партія готова його підтримати на президентських виборах, і запропонували йому підписати відповідну угоду. Але чинний Президент України відмовився, заявивши, що обирається народом і підзвітний народові, а не окремій партії. Після того, як більшість делегатів II етапу IV

* *Чумак Микола Федорович* (1947 р.н., смт Тростянець Вінницької області). З 1973 року – на комсомольській роботі. Був другим, першим секретарем Тростянецького райкому комсомолу. У 1978–1991 рр. завідувач організаційного відділу, другий, перший секретар Тростянецького райкому КПУ. У 1991 р. був обраний головою Тростянецької райради, де працював до 1994 р. У 1994–1996 рр. – виробничо-технічний директор фірми «Агропромшляхбудіндустрія». З серпня 1996 р. – заступник голови Вінницької облдержадміністрації А. Матвієнка. У 1998–1999 рр. – голова Вінницької облдержадміністрації. Після звільнення з посади голови ОДА вийшов з НДП і став членом партії А. Матвієнка УРП «Собор».

з'їзду НДП (травень 1999 р.) проголосувала за рішення про висунення претендентом у кандидати на пост Президента України Л. Кучму [65], А. Матвієнко разом з ще десятьма народними депутатами України і значною частиною рядових партійців залишив НДП. Більшість із них увійшла в Партію «Реформи і порядок» (Т. Стецьків, В. Філенко). А. Матвієнко створив спочатку Всеукраїнське громадське об'єднання «Відкрита політика», а потім Українську народну партію «Собор», яка зайняла різко антипрезидентські праві позиції та згодом увійшла у передвиборчий блок Ю. Тимошенко.

Несподіване «дисидентство» А. Матвієнка мало важкі наслідки не лише для самого політика, а й для Вінницької області, викликавши з боку Банкової негативну реакцію, що виразилася у масових перевірках правоохоронними органами державних і комерційних структур Вінницької області [42]. У квітні 1999 р. на пресконференції у Вінниці столичні представники НДП В. Філенко, О. Ємець, О. Карпов, С. Шевчук та О. Зарубінський назвали ці перевірки невинними і упередженими й оцінили їх як початок дискредитації НДП та її лідера [42]. Кілька місяців тривав аудит діяльності А. Матвієнка на посаді голови Вінницької ОДА [66]. Сам А. Матвієнко заявив, що у Вінниці розпочався пошук компромату на нього і що можливе знищення партії [42]. Також за підозрою у контрабанді автомобілів був заарештований один з найбільших місцевих підприємців і один з головних спонсорів обласного осередку НДП, власник друкованого органу обласної організації НДП – газети «Вінницькі відомості» В. Скомаровський [67].

Цікаво, що позицію А. Матвієнка на Вінниччині не підтримали, незважаючи на те, що він тривалий час був головою Вінницької ОДА і якому значна частина функціонерів обласного осередку НДП була зобов'язана своїми посадами. В одному з інтерв'ю голова правління Вінницької обласної організації НДП С. Татусяк назвав виступ А. Матвієнка проти Л. Кучми його особистою позицією, яка не збігається з рішенням партії, а у січні 1999 р. правління обласної партійної організації засудило дії членів політвиконкому (у т.ч. А. Матвієнка) як такі, що суперечили рішенням з'їзду [68]. Не підтримав голову НДП і його ставленик – тогочасний голова Вінницької ОДА М. Чумак, який однозначно

висловлювався за підтримку Л. Кучми як єдиного кандидата від центристських сил на майбутніх президентських виборах. А. Матвієнко в одному з інтерв'ю навіть заявив, що голова ОДА уникає з ним зустрічей, аби не мати неприємностей. М. Чумак у відповідь спростовував чутки про розрив будь-яких уз з А. Матвієнком [42]. Правда, через півроку М. Чумак, на той час уже колишній очільник Вінниччини, із жалем говорив: «Щодо Матвієнка ми вчинили, м'яко кажучи, не по-товариському, по суті, зрадивши його... Якби наша позиція була іншою, якби Матвієнко сьогодні був керівником партії, то й ситуація була б іншою... То була межа, коли партію дійсно хотіли зробити кишеньковою» [69].

У середині 1999 р. у струнку систему владних відносин на Вінниччині спробував втрутитися ще один гравець – СДПУ(о). Ключову роль у протистоянні НДП vs СДПУ(о) відіграв голова міської ради Вінниці і водночас народний депутат України, член фракції СДПУ(о) Д. Дворкіс. Він тривалий час у 1994–1999 рр. перебував у стані перманентного конфлікту з трьома головами облдержадміністрацій – М. Мельником, А. Матвієнком та М. Чумаком [27]. І якщо А. Матвієнко міг давати раду нападам міського голови, то непублічний М. Чумак програвав майстру інтриг і популізму Д. Дворкісу, який усі дії голови ОДА подавав через пресу в негативному світлі, чим значно підірвав його імідж [70]. Протистояння між Д. Дворкісом та М. Чумаком набуло таких розмірів, що Президент України Л. Кучма охарактеризував його як «вакханалію у Вінниці» [71].

М. Чумак, незважаючи на свою активну особисту підтримку глави держави, сприймався в Києві як людина опального А. Матвієнка. Крім того, він не зумів забезпечити перевагу Л. Кучми під час президентської передвиборчої кампанії 1999 р., коли на лідируючі позиції в області вийшли О. Мороз та П. Симоненко. Все це, разом із перманентним протистоянням між обласною і міською владою, що дратувало офіційний Київ, призвело до звільнення М. Чумака з посади очільника Вінницької облдержадміністрації у липні 1999 р. Офіційною причиною стало неналежне виконання обов'язків з забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

У таких умовах в області спробувала утвердитися СДПУ(о), яка прагнула продемонструвати Президенту України більшу,

порівняно з НДП, надійність [66]. Про призначення міського голови м. Вінниці Д. Дворкіса на посаду керівника Вінницької облдержадміністрації піклувався особисто заступник голови Верховної Ради України В. Медведчук, який заявив, що СДПУ(о) готова взяти на себе відповідальність за політичну і соціально-економічну обстановку в регіоні [72]. У липні 1999 р. Л. Кучма призначив Д. Дворкіса головою Вінницької ОДА. Йому «давалося два місяці для того, щоб себе проявити». Гарант Конституції аргументував свій вибір тим, що у Вінниці своєчасно виплачуються зарплата та пенсії, у той час як в області спостерігається «повністю протилежна картина» [73].

Після представлення нового голови ОДА Вінницька обласна рада, яка рекомендувала на цю посаду Г. Заболотного, та її голова Г. Калетник висловили незгоду з таким кадровим рішенням. Про принципове неприйняття призначення Д. Дворкіса головою Вінницької облдержадміністрації одностайно заявили усі голови районних державних адміністрацій, які у переважній більшості були висуванцями НДП. У надісланій ними Президенту України петиції категорично заявлялося: «З Дворкісом проводити роботу неможливо! Ми йому не довіряємо!» [73]. За кілька днів усі 27 голів РДА заявили про свою відставку [73]. Заяви про відставку подали і 7 заступників колишнього голови адміністрації М. Чумака. Д. Дворкіс залишив на посадах лише першого заступника Ю. Іванова і заступника з питань АПК Г. Заболотного. На спеціально скликаній позачерговій сесії облради депутати ухвалили рішення про оголошення недовіри новому голові ОДА 59 голосами за загальної кількості 93 депутати; 5 депутатів висловилися «проти», 17 бюлетенів виявилися недійсними. Відставку обстоювала фракція демократичних сил «Злагода», очолювана лідером обласної організації НДП, яка нараховувала якраз 62 депутати. Для «автоматичної» відставки голови ОДА, як того вимагало законодавство, не вистачило три голоси [53]*.

* Тактику захисту «своїх», тобто політичних акторів, що забезпечували існування політичного режиму, неодноразово демонструвала Вінницька обласна організація НДП (а після її ослаблення – інші політичні інститути або контрольовані акторами політичного режиму державні установи

Після призначення Д. Дворкіс вступив у стадію ще більшої конфронтації зі значною частиною регіональної еліти, що робило для нього практично недосяжним реалізацію головного завдання – забезпечення підтримки Л. Кучми на президентських виборах. Один із найбільш впливових політиків області, голова Вінницької облради Г. Калетник, заявляв, що з його «заклятим губернатором співпраці не буде ніколи» [55]. Керівники районів області, які у переважній більшості були членами НДП, вбачали у призначенні Д. Дворкіса загрозу їхній владі, тому підтримали у цьому протистоянні обласне партійне керівництво. Задля послаблення позицій голови ОДА або його усунення з посади фактично була саботована по лінії місцевих рад виборча кампанія Л. Кучми, яка, врешті-решт, провалилася на Вінниччині [74]. На президентських виборах 1999 р. Вінницька область посіла останнє в Україні місце за рівнем підтримки чинного Президента України: 17% голосів у першому турі і 33,9% – у другому. Цю ситуацію, як і позицію місцевих еліт, влучно охарактеризував голова Барської райдержадміністрації, член НДП В. Масний, який заявив, що «Д. Дворкіс не має довіри та підтримки у населення області. Люди йшли голосувати не за Л. Кучму, а проти Д. Дворкіса» [75, с. 248].

За допомогою підконтрольних місцевих ЗМІ НДП розпочала проти Д. Дворкіса потужну інформаційну кампанію, критикуючи непостійність його політичних поглядів, популізм та суміщення ним посад міського голови та народного депутата України (навіть після рішення Конституційного Суду) [53; 76]. Водночас, низький рівень підтримки Л. Кучми у Вінницькій області на президентських виборах був викликаний саме призначенням Д. Дворкіса головою ОДА, що, врешті-решт, привело до його звільнення 2 листопада

регіонального рівня). Обласна організація НДП оцінила звільнення товариша по партії як «бюрократичну помилку» через «необ'єктивність і упередженість інформації, наданої Кабміну й Адміністрації Президента». Про фальсифікацію подання депутатська фракція НДП у Верховній Раді України поінформувала також Прем'єр-міністра В. Януковича. (Див.: Пархомчук Т. Пане Президенте, Вам повістка. Чиновники, звільнені в липні на продовольчій переправі, вимагають сатисфакції // Дзеркало тижня : веб-сайт. URL: https://dt.ua/POLITICS/pane_prezidente_vam_povistka_chinovniki_zvilneni_v_lipni_na_prodoVOLchij_perepravivimamayut_sati.html (дата звернення: 20.06.2018).

1999 р. із займаної посади («за власним бажанням»)*. За іншими даними причиною звільнення міг бути розвал економіки області [77].

Після звільнення Д. Дворкіса НДП швидкими темпами почала відновлювати свій вплив на регіон. У листопаді 1999 р. на посаду голови Вінницької облдержадміністрації було призначено члена НДП Ю. Іванова. Заступником голови ОДА став голова обласної організації НДП С. Татусяк. З приходом Ю. Іванова нормалізувалися відносини між виконавчою і представницькою владою області (нагадаємо, що Д. Дворкіс перебував з облрадою в стані ворожнечі). Цьому сприяло обрання у 2000 р. головою Вінницької міської ради ще одного члена НДП, заступника голови ОДА Ю. Іванова – В. Ваховського [78]. Привладна еліта регіону зробила висновки із тривалого перманентного протистояння з Д. Дворкісом і фактично «призначила» свого ставленика, задіявши значні матеріальні і адміністративні ресурси. «Дзеркало тижня» з цього приводу писало: «За два місяці нічим раніше не примітний керівник, що справляє враження людини інтелігентної і м'якої, раптово перетворився мало не на головного будівничого Вінниці, рішучого і жорсткого, постійно перейнятого думками, як би облаштувати місто. Потужний адміністративний ресурс, вміло розкручені технології і яскраво виражене бажання перемогти – ось три джерела успіху» [78]. Важливо зазначити, що агітаційні матеріали для члена пропрезидентської НДП В. Ваховського готував Г. Гонгадзе [79, с. 65], який, як відомо, був у напружених відносинах із Л. Кучмою. Цей факт наштовхує на думку, що протеже Ю. Іванова В. Ваховський перебував у «контакті» з А. Ма-

* Щодо подальшої кар'єри Д. Дворкіса, то 13 жовтня 1999 р. Верховний Суд України позбавив його депутатського мандата. Невдовзі він залишив посаду голови міської ради Вінниці. 23 листопада 1999 р. було вчинено замах на Д. Дворкіса, внаслідок якого загинув охоронець, а сам колишній голова Вінницької міської ради отримав кілька кульових поранень. Враховуючи неприязні стосунки між Д. Дворкісом і Вінницькою обласною організацією НДП, у місті почали ширитися чутки про причетність «народних демократів» до цього інциденту. С. Татусяк заперечив причетність НДП до замаху на вбивство, як і наявність політичного підґрунтя цього злочину. Він зазначив, що вбачає його коріння в фінансово-економічній діяльності Д. Дворкіса. (Див.: Кабачинская С. Бремя славы // Зеркало недели : веб-сайт. URL: https://zn.ua/POLITICS/bremya_slavy.html (дата звернення: 20.06.2018).

твієнком, який співпрацював з Г. Гонгадзе. А це, у свою чергу, свідчить про збереження певного впливу А. Матвієнка на регіон.

Починаючи з весни 2000 р. НДП фактично втратила вплив на загальноукраїнському рівні. Послаблення позицій партії пов'язане із розколом у партії напередодні президентських виборів 1999 р., відставкою Прем'єр-міністра В. Пустовойтенка, скороченням парламентської фракції з-понад 70 до 26 депутатів тощо [32].

Утім, у Вінницькій області впливовість НДП не зменшилася. Партія змогла забезпечити високий рівень підтримки Президента України на всеукраїнському референдумі 2000 р.: на всі чотири питання референдуму були дані позитивні відповіді (від 79,5% до 87,7%) за високого показника участі виборців (77,98% в області). Цього вдалося досягти завдяки низці заходів. Був створений обласний громадський комітет сприяння місцевому самоврядуванню, в якому провідну роль відіграла НДП. Широку інформаційну підтримку референдуму забезпечило створення для цієї мети газет «Вісник облдержадміністрації» та «Сільські вісті Вінниччини» загальним накладом 100 тис. примірників. Найбільшу роль, мабуть, відіграли проведені місцевою владою виплати заборгованості населенню із зарплат і пенсій [80].

Позиції коаліції акторів, сформованих під «вивіскою» НДП, ще більше посилилися після обрання міським головою місцевого бізнесмена, лідера обласного об'єднання «Нова Україна», заступника голови обласної організації НДП, депутата міськради О. Домбровського* [81]. Тоді ж вплив на прийняття владних рішень на

* *Домбровський Олександр Георгійович* (1962 р.н., м. Калинівка Вінницької області). У 1986–1987 рр. – секретар комітету комсомолу Вінницького політехнічного інституту. 1987–1989 рр. – перший секретар Вінницького міського комітету ЛКСМУ. У 1990–1999 рр. займався бізнесом (постачання оргтехніки). У 1999–2002 рр. – директор підрозділу «Філіал № 2 «ПМЗ – Захід» Державного підприємства «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод ім. О. М. Макарова». У 1998–2002 рр. – депутат, 2002–2005 рр. – голова Вінницької міської ради. Під час президентських виборів 2004 р. очолювана ним міська рада не визнала результатів другого туру. У 2005–2010 рр. – голова Вінницької обласної державної адміністрації. Єдиний з усіх голів ОДА, хто зберіг свою посаду упродовж каденції Президента України В. Ющенка. У 2010–2012 рр. – депутат Вінницької обласної ради. У грудні 2012 – лютому 2013 рр. і лютому – жовтні 2014 р. – народний депутат України VII скликання. У листопаді 2014 р. обраний народним депутатом України VIII скликання.

міському рівні здобула група П. Порошенка, міським головою О. Домбровський був обраний за солідарної підтримки політичних антагоністів: провладної НДП і опозиційного Блоку Віктора Ющенка «Наша Україна». Як наслідок, у Вінницькій міськраді виникло дві впливові депутатські групи – «Ми – разом!» і «Солідарність» [82]. Остання була доволі впливовою перш за все завдяки своїй чисельності – до неї входило 17 депутатів, що становило майже третину загального складу Вінницької міської ради [83]*.

Міцні стартові позиції міський голова О. Домбровський мав завдяки підтримці голови ОДА – його часто називали «ставлеником» Ю. Іванова. Очевидно, за вказівкою Ю. Іванова чинний на той час голова Вінницької міської ради В. Ваховський зняв свою кандидатуру на користь О. Домбровського і перейшов на роботу в облдержадміністрацію [84]. Обоє політиків єднали належність до правлячої еліти у другій половині 1980-х рр. (у 1985–1990 рр. Ю. Іванов був заступником голови, головою Вінницького міськвиконкому; О. Домбровський у 1986–1989 рр. – першим секретарем Вінницького міського комітету ЛКСМУ України) та спільні бізнес-інтереси. В. Ваховського і О. Домбровського, як і багатьох інших політиків міського і обласного рівня, у журналістських колах називали «дітьми гнізда Іванова» [85].

Крім того, коаліції акторів, яка посідала провідну роль у Вінницькій обласній і міській радах та ОДА, вдалося не допустити до влади, а відповідно – послабити давнього супротивника – Д. Дворкіса. Колишній багаторічний очільник обласного центру хоч і брав участь у виборах міського голови Вінниці у 2002 р. та 2006 р., але програв О. Домбровському і В. Гройсману, посівши другі місце.

Багатьом місцевим політикам НДП відкрила дорогу у велику політику, наприклад, таким політичним діячам, як Г. Калетник, С. Татусяк, А. Шинькович, В. Кістіон** та іншим.

* У «Солідарності» розпочинали свою кар'єру В. Гройсман (міський голова Вінниці у 2005–2014 рр., у подальшому – Голова ВР України та Прем'єр-міністр України) та С. Моргунов (у 2002–2014 рр. – депутат, а з 2014 р. – голова Вінницької міської ради). С. Моргунов заявляв, що «команда однодумців» сформувалася навколо «Солідарності» у 2002–2004 рр. і діє до цього часу

** *Кістіон Володимир Євсейович* (1965 р.н., с. Довжок, Ямпільський район, Вінницька область). З 1990 р. очолював Ямпільське підприємство водопровідно-каналізаційного господарства. З 2001 р. – начальник обласного

Не втратила НДП провідних позицій в області і напередодні парламентських і місцевих виборів 2002 р. Незважаючи на звільнення з посади Прем'єр-міністра України В. Пустовойтенка та виходу з партії Ю. Єханурова і А. Кінаха, скорочення складу парламентської фракції НДП до 14 осіб [37], на Вінниччині НДП зберегла свою впливовість. На парламентських виборах 2002 р. за блок партій «За Єдину Україну» (ключовою фігурою якого була НДП) у Вінницькій області проголосувало лише 6,22 % виборців [44], (що у чотири рази менше, ніж набрані в області Блоком Віктора Ющенка «Наша Україна» 29,4%), тоді як в Україні загалом результат блоку був 11,77 % [44]. Такі показники підтримки блоку за багатомандатним виборчим округом разом із депутатами, обраними за мажоритарними округами, і самовисуванцями дали змогу створити у ВРУ фракцію, яка об'єднувала 101 депутата, що становило 22,4 % від загального складу парламенту. Підтримка ж висуванців від партій, що входили до блоку «За Єдину Україну», на місцевих виборах була значно вищою. Загалом до Вінницької обласної ради пройшов 51 депутат від НДП, АПУ, ПР і ПППУ, що становило 52 % від загального складу ради. При цьому підтримка кандидатів від НДП була дуже високою – обрано 36 депутатів, що забезпечило отримання 36,7 % мандатів облради. Варто зазначити, що регіональна еліта Вінниччини, яка представляла НДП, мала значно більші шанси на представництво у Верховній Раді України у разі участі у парламентських виборах не у складі блоку «За Єдину Україну», а як окремої партії. Про це свідчать соціологічні опитування, проведені у лютому 2002 р. в двадцяти двох районах та містах області, які показали, що загаданий блок користувався підтримкою 3 % виборців, тоді як НДП – 19 % [86].

Після реформатування ВРУ і залучення до блоку «За Єдину Україну» депутатів, обраних за мажоритарними округами, персональний склад фракції виріс до 182 депутатів, що становило 40 % від загальної кількості депутатів [87]. Утім і у цьому разі представ-

комунального виробничого підприємства водопровідно-каналізаційного господарства «Вінницяводоканал». У період 2008–2014 рр. – заступник, перший заступник міського голови Вінниці. З жовтня 2014 р. – перший заступник міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. З квітня 2016 р. – віце-прем'єр-міністр України.

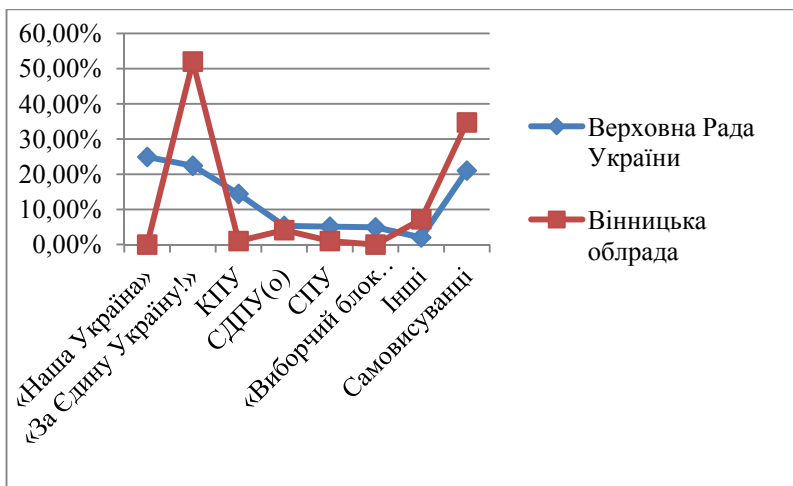
ництво у Вінницькій облраді партій, що входили до блоку «За Єдину Україну», було на 12 % вищим, ніж у ВРУ навіть без урахування самовисуванців, що приєдналися до партій-членів блоку у місцевому представницькому органі.

Таблиця 3

**Результати виборів до Верховної Ради України і
Вінницької обласної ради на парламентських і місцевих
виборах 2002 р.**

Партія, блок	Результати парламентських виборів 2002 р. [44; 88]*		Результати виборів до Вінницької облради, 2002 р. [89]	
	К-сть депутатів, осіб	К-сть депутатів, %	К-сть депутатів, осіб	К-сть депутатів, %
Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»	112	24,9 %	0	0 %
Блок «За Єдину Україну!»	101	22,4 %	51	52 %
<i>НДП</i>			36	36,7 %
<i>АПУ</i>			7	7,2 %
<i>ПР</i>			6	6,1 %
<i>ПППУ</i>			2	2 %
Комуністична партія України	65	14,4 %	1	1 %
Соціал-демократична партія України (об'єднана)	24	5,3 %	4	4,1 %
Соціалістична партія України	23	5,1 %	1	1 %
Блок «Виборчий блок Юлії Тимошенко»	22	4,9 %	0	0 %
Інші	9	2 %	7	7,2 %
Самовисуванці	94	21 %	34	34,7 %
Всього	450	100%	98	100%

* Позапартійні депутати, занесені в партійні списки у загальнодержавному багатомандатному окрузі, пораховані у складі відповідних партій і блоків. Позапартійні депутати, обрані в одномандатних округах за списками партій або партійних блоків, занесені до складу відповідних партій і блоків.



Джерело: Результати голосування по Україні в одномандатних виборчих округах // Центральна виборча комісія України : веб сайт. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&gejim=0> (дата звернення 20.06.2018); Підсумки голосування по партіях (виборчих блоках партій). 31.03.2002. Чергові вибори // Центральна виборча комісія України : веб сайт. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&gejim=0> (дата звернення 20.06.2018); Список депутатів Вінницької обласної ради 4-го скликання // Вінницька обласна рада : веб сайт. URL: http://www.vinrada.gov.ua/4-go_sklikannya.htm (дата звернення 20.06.2018).

Про міцність позицій «партії влади» свідчить значна кількість керівників найвищого рангу серед депутатів Вінницької обласної ради 4-го скликання від НДП. У цьому переліку депутатів з 34 осіб були: голова облради Ю. Іванов і три його заступники (В. Коровій, С. Нешик*, С. Татусяк), шість начальників управлінь ОДА і їх

* Нешик Степан Степанович – у 1998–2006 рр. – заступник голови Вінницької облради; 2006–2014 рр. – керівник апарату облради із повноваженнями заступника голови; 2014–2016 рр. – заступник керівника виконавчого апарату обласної ради – керуючий справами. З 2016 р. – голова обласної профспілки працівників АПК.

заступників, один голова управління Вінницької міськради, троє голів і заступників голів райдержадміністрацій (Погребищенський, Ямпільський і Хмільницький райони), троє директорів державних спиртзаводів (Барського, Бершадського і Бджільнянського), голови правлінь ВАТ: «Вінницяобленерго», «Вінницяоблпаливо», «Вінницягаз», «Гніванський завод спецалізобетону», директор Вінницької дирекції ВАТ «Укртелеком», начальник Шаргородського управління газового господарства ВАТ «Вінницягаз», начальник Могилів-Подільського центру електрозв'язку Вінницької дирекції ВАТ «Укртелеком», начальник Служби автомобільних доріг у Вінницькій області, ректор Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серед депутатів від НДП у Вінницькій облраді був лише один представник бізнесу – директор Вінницької філії «Лукойл-Україна». Із загального переліку також «випадала» депутат В. Швидка – заступник директора Теплицької середньої загальноосвітньої школи № 1 [89]. Аналіз депутатського складу Вінницької обласної ради 4-го скликання продемонстрував тенденцію до відсутності ротації політичних еліт та зрощення політичних та економічних акторів.

Незважаючи на значні досягнення НДП на місцевому рівні, як уже згадувалося раніше, обласне керівництво не змогло забезпечити високих показників підтримки блоку «За Єдину Україну» у регіоні. Адміністрація Президента України була явно незадоволена результатом виборів у Вінницькій області, який був удвічі меншим, ніж в Україні загалом, що змусило Ю. Іванова залишити посаду голови ОДА. Офіційною причиною звільнення було його обрання депутатом Вінницької обласної ради. Згодом Ю. Іванов був майже одностайно (його підтримав 91 депутат з 96) обраний головою облради, що засвідчило про збереження ним впливу на місцеву еліту [84].

Після переходу Ю. Іванова в облраду він рекомендував на посаду голови Вінницької облдержадміністрації одного із членів своєї команди – першого заступника голови ОДА Г. Заболотного [90]. Коаліція акторів, що склалася у період, коли Ю. Іванов очолював ОДА, підтримала цю кандидатуру, сподіваючись на збереження і посилення свого впливу. Однак Президент України призначив головою Вінницької ОДА абсолютно неочікувану кан-

дидатуру – В. Коцемира*, який став першим «варягом» на найвищій регіональній посаді за останні 30 років.

Складно знайти пояснення такому кроку Л. Кучми, оскільки до свого призначення В. Коцемир жодним чином не був пов'язаний з Вінницькою областю. Фактично цей випадок можна розглядати як своєрідний експеримент зі змішування регіональних еліт і, можливо, як спробу послаблення місцевих політиків. Опосередковано про це може свідчити гостра реакція на це призначення регіональної еліти, від імені якої виступив колишній очільник області, голова УРП «Собор» А. Матвієнко: «Призначення В. Коцемира губернатором Вінницької області показало, що в державі немає ніякої кадрової політики.... Я знаю достеменно: владна еліта області при повідомленні про це призначення відчула справжній шок. Та й прості вінничани розгублені: адже відтепер ними керуватиме людина, котру не тільки в області ніхто не знає, а й котра, схоже, і сама не знає області» [90].

Утім, можна вважати, що експеримент Банкової провалився, оскільки В. Коцемир не став «людиною Президента» в області і весь час свого перебування на посаді балансував на межі інтересів «регіоналів» і місцевих політико-економічних еліт. Експерти, характеризуючи тогочасну політичну ситуацію, неодноразово заявляли про те, що у В. Януковича є два найбільш надійні регіони – Донбас і Вінниччина [40].

* *Коцемир Віктор Францович* (1952 р.н., Дунаєвський район Хмельницької області). У 1998–2002 рр. – голова Волочиської райдержадміністрації Хмельницької області. 2002 – липень 2004 рр. – голова Вінницької облдержадміністрації. Був обраний депутатом Вінницької облради на довиборах 27 жовтня 2002 р. в 11-му Жмеринському виборчому окрузі. Незаконно суміщав депутатський мандат з посадою голови облдержадміністрації. Член президії ПАРТІЇ РЕГІОНІВ. Лобіював інтереси «донецьких» на Вінниччині. Липень 2004 – січень 2005 рр. – голова Хмельницької облдержадміністрації. Через своїх дітей володів значним бізнесом. Дочка Оксана та її чоловік В. Кольгофер – депутати Хмельницької міської ради та власники низки торговельних об'єктів (серед них торговельний центр «Либідь-Плаза» у центрі Хмельницького) і сільськогосподарських підприємств. Інша дочка В. Коцемира – Валентина володіла будівельним бізнесом у Хмельницькій області.

Водночас у системі владних відносин в області кардинальних змін не відбулося. Під час призначення на посаду В. Коцемир пообіцяв проводити зважену кадрову політику. На місцях заступників голови ОДА залишилися наближені Ю. Іванова – Г. Заболотний, С. Татусяк і С. Нешик. Не відбулося значних кадрових перестановок на районному рівні [91]. Голова облради Ю. Іванов не лише зберіг, а навіть збільшив свій вплив у області – він цілком контролював облраду, а головою міської ради м. Вінниці був його протеже О. Домбровський [84]. Така розстановка сил дозволила йому впливати на призначення керівних кадрів на районному рівні і вести «гру на рівних» з такими потужними економічними акторами, як «Укрпромінвест» сім'ї Порошенків [90].

Зовні видавалося так, ніби В. Коцемир органічно «влився» у владні структури Вінницької області. Однак в часи його перебування на посаді голови ОДА обласним центром ширилися чутки про протистояння «донецьких» в особі В. Коцемира з «партією вінничан». Деякі конфлікти виходили на поверхню, але не персоналізувалися. Зокрема, після призначення В. Коцемира у Вінницькій області почали діяти донецькі «інвестиційні» фонди, які, прикриваючись планами відновлення цукрових заводів, скуповували їх за безцінь і різали на металобрухт*. Спроби знищення заводів зіткнулися зі спротивом місцевих жителів, яким, зважаючи на його організованість, керували із обласного центру. У протистоянні з «донецькими» були явно помітні інтереси головного лобіста збереження цукрової промисловості у Вінницькій області Г. Калетника [92]. Іншим прикладом є протистояння між обласною організацією НДП і В. Коцемиром навколо звільнення голови Барської райдержадміністрації, члена НДП В. Масного у липні 2003 р., офіційно – за низькі економічні показники у районі. Реальною ж причиною звільнення було зіткнення в районі інтересів «донецьких», позицію яких відстоював голова Вінницької ОДА В. Коцемир, і місцевого бізнесу, очевидно, пов'язаного з екс-главою облради, членом НДП Г. Калетником, у спиртовій

* Така доля спіткала цукрові заводи у Гнівані і Чечельнику. Це саме могло статися з високотехнологічним цукровим заводом у селі Моївка Чернівецького району, який «відстояли» його співробітники.

галузі (у м. Бар розташовувався один з найпотужніших спирт-заводів Вінницької області) [93].

Наростання суперечностей між регіональною елітою і В. Коцемиром вилилося у слабо приховане протистояння голови ОДА і Г. Калетника. У близьких до СДПУ(о)* засобах масової інформації розпочалася кампанія з дискредитації голови ОДА, вершиною якої став сюжет на контрольованій Г. Калетником ТРК «Вінниччина» про будівництво у Хмельницькому сім'єю В. Коцемира готельно-торговельного центру «Либідь». Про масштабність протистояння свідчить залучення значних ресурсів – для відеозйомки сюжету з висоти пташиного польоту був відправлений вертоліт [74].

Нездатність бути виключно «людиною Президента» у регіоні, невдоволення місцевої еліти та наближення президентських виборів привели до «переведення» В. Коцемира з посади голови Вінницької обласної державної адміністрації на аналогічну посаду у Хмельницькій області. Новим головою ОДА було призначено Г. Калетника, який став кандидатурою, компромісною для СДПУ(о), «донецьких» та Президента України Л. Кучми, оскільки відіграв самостійну роль у політиці [40]. Відразу після призначення Г. Калетник спробував виправити наслідки управлінської діяльності В. Коцемира, наклавши мораторій на ліквідацію цукрових заводів в області [92]. Також він спробував взяти контроль над облрадою, але політичні події, викликані «помаранчевою революцією», та перехід частини НДП на бік В. Ющенка не дали йому цього зробити [94].

Міцні зв'язки єднали членів НДП і після «помаранчевої революції». Але, як показали подальші події, ця єдність базувалася не на спільності ідеологічних поглядів, а на політичних та економічних інтересах. Невдовзі після інавгурації В. Ющенка голова міської ради Вінниці член НДП О. Домбровський, який відкрито підтримував тоді ще кандидата у Президенти України В. Ющенка перед другим туром виборів, на питання журналістів про можливий вихід з НДП із впевненістю відповідав, що «в будь-якому

* На той час Г. Калетник уже був членом СДПУ(о).

випадку змінювати свою партійну приналежність я не збираюся. Мер Вінниці є членом Народно-демократичної партії, яка не входить до складу парламентської фракції «Наша Україна»» [95]. Втім, це були зв'язки, які базувалися швидше на економічних інтересах, ніж мали під собою певну ідеологічну основу. У лютому О. Домбровський після призначення головою Вінницької ОДА вийшов з НДП і став членом політичної партії «Наша Україна». Цікавою була позиція голови обласної організації НДП С. Татусяка щодо виходу з партії О. Домбровського. Він заявив, що до цього кроку новопризначеного голови облдержадміністрації «поставився з розумінням» і що у О. Домбровського «була цілком обґрунтована протестна реакція на ті події, що відбувалися в державі й навколо нього особисто» [86].

Услід за О. Домбровським партію почали залишати інші потужні політичні гравці обласного рівня. Наприкінці лютого 2005 р. посаду голови Вінницького міського осередку НДП залишив заступник міського голови Ю. Гайсановський [96]. Тенденції загальноукраїнського рівня – вичікувальна позиція В. Пустовойтенка та переорієнтація О. Толстоухова на ПАРТІЮ РЕГІОНІВ, а О. Зарубінського, С. Шевчука, В. Олуйка – на Народну Партію В. Литвина [96] знайшли своє відображення на регіональному рівні – голова облради Ю. Іванов, його заступник С. Нешик та ректор педуніверситету О. Шестопалюк вийшли з НДП та вступили у Народну Партію [57]. Загалом близько 20 обласних чиновників вищої ланки відмовилися від партійного квитка НДП на користь інших політичних сил [97].

А от кадрова політика нового голови ОДА виявилася цілком очікуваною. Як стверджував голова Вінницької обласної (крайової) організації Народного Руху України, майже всі з 19 кандидатів, поданих у той період О. Домбровським на призначення головами райдержадміністрацій, були представники НДП, які перейшли у політичну партію «Наша Україна». Тоді ж було призначено і колишнього члена НДП Г. Заболотного, який до того часу отримав партійний квиток СПУ, на посаду першого заступника голови ОДА [98]. Водночас, з метою вибудування вертикальної структури влади і збільшення контролю над районною бюрократією з'явилися випадки звільнення керівників-

«ендепістів» за партійною ознакою у Мурованокуріловецькому, Тростянецькому, Гайсинському, Хмільницькому та Теплицькому районах [57]. Новопризначені голови РДА пропонували їм написати одну з двох заяв – чи то про звільнення з посади, чи то про вихід з партії [97]. Все це разом дозволило зберегти стару систему зв'язків і забезпечило подальше існування регіонального політичного режиму.

Після перемоги «помаранчевої революції» і зростання впливу у регіоні клану П. Порошенка позиції НДП значно ослаблися. Підтримка на президентських виборах 2004 р. провладного кандидата В. Януковича негативно вплинула на репутацію колись всесильної НДП. Давалися ознаки зменшення фракції НДП у Верховній Раді України до 11 депутатів на початку 2005 р. і 6 у жовтні 2005 р. [99] та перехід більшості членів НДП, що працювали у владній вертикалі Вінницької області, в інші партії – передусім у політичну партію «Наша Україна» та Народну Партію В. Литвина.

Зважаючи на те, що НДП від початку не була традиційною політичною силою для регіону, а мала радше вигляд «технологічного проекту», це позначилося і на поступовому занепаді РПР «епохи НДПізації» у Вінницькій області, до трансформації якого на початку XXI ст. були залучені нові загальнонаціональні політичні сили, які (на правах переможця, більш сильного) «пропонували» Вінниччині, її провідним групам еліт нові політичні стандарти, які і втілювалися у життя.

У виборах 2006 р. НДП брала участь у складі «Блоку НДП», але не пододала 3-відсотковий бар'єр, здобувши лише 0,49% голосів. Цікаво, що на Вінниччині, яка була оплетена щільним павутинням партійних організацій НДП, виборчий список здобув 1,36% (13097 голосів), тобто менше ніж налічувалося у складі обласної партійної організації (понад 20000). Не змогли представники НДП, які мали у своєму виборчому списку доволі відомих людей (депутат Верховної Ради України С. Татусяк, директор вінницької філії компанії «Укртелеком» В. Яблонський, генеральний директор облдержтелерадіокомпанії Л. Коваленко, начальник «Вінницяводоканалу» В. Кістюн), пройти і до Вінницької облради 5-го скликання [100].

Ще гірші показники показала НДП на позачергових парламентських виборах 2007 р. (у складі Виборчого блоку Людмили Супрун – Український регіональний актив (УРА)). За результатами виборів блок мав 0,34% підтримки виборців. На Вінниччині цей показник становив 1,31% (11 420 голосів), тобто ще менше, ніж у 2006 р. [101].

Демонстрацією остаточного занепаду НДП на Вінниччині є результати виборів 2010 р. до місцевих рад. Тоді до міських рад від НДП пройшло 2 депутати, що становило 0,51 % усіх мандатів, до сільських – 2 депутати (0,02 %), до селищних – 0 депутатів (0%) [102].

Утім, і до цього часу трапляються рудиментарні прояви колишньої могутності НДП. Так, наприклад, станом на середину 2014 р. у Барському районі Вінницької області нараховувалося більше 25 первинних та сільських партійних осередків НДП [103].

Отже, зростання впливу регіонів на загальнодержавну політику в Україні привело до появи нових напрямів регіональних досліджень, зокрема, вивчення регіональних політичних режимів. Як показали попередні дослідження, незважаючи на спільний для усіх областей України інституційний дизайн, система владних відносин, особливості взаємодії акторів та їхні ресурси і стратегії у різних регіонах кардинально відмінні. На початковому етапі незалежності України, у 1991–1996 рр., у Вінницькій області, як і у більшості інших українських регіонів, при владі залишилися представники колишньої комуністичної номенклатури, які активно здійснювали конвертацію влади у власність. Фактично у цей період в області продовжував існувати адміністративний режим, основними ознаками якого були незмінність керівників усіх рівнів, відсутність гласності у прийнятті політичних рішень, майже монопольний доступ колишньої еліти до економічних ресурсів.

Значні зміни у структурі влади Вінницької області відбувалися у 1996 р. разом зі створенням Народно-демократичної партії України – в області почав формуватися регіональний політичний режим партійного типу. Відбулася певна ротація еліт – до влади прийшли колишні комсомольці та представники бізнесу, значною мірою змінилися взаємовідносини між регіоном і центром. Нами було доведено, що розгалужена система місцевих

партійних осередків НДП, яка була створена за зразком КПРС, охопила значну частину населення області, що дозволило партії впливати на результати загальнодержавних виборів та здобути переважаюче представництво у місцевих органах влади. Після перемоги над головою міської ради м. Вінниці та одночасно головою ОДА Вінницької області Д. Дворкісом, що представляв інтереси «Громади», а згодом СДПУ(о), НДП фактично монополізувала владу в регіоні. Шляхом досягнутого між елітами консенсусу на посаду голови міської ради було обрано «ендепістів» В. Ваховського, а згодом О. Домбровського. Компромісу також було досягнуто із П. Порошенком, який з початку 2000-х рр. представляв у Вінницькій області інтереси «Нашої України». Таким чином, НДП на Вінниччині була тим інструментом регіонального політичного режиму, що дозволив політичній і економічній еліті області створити владну мережу і зберігати владу впродовж восьми років. Водночас, осередки НДП у Вінницькій області не виконували партійних функцій, а членство представників державних структур, органів місцевого самоврядування та бізнесу у НДП було своєрідним пропуском до «клубу своїх» і гарантією збереження влади та власності. Доказом цього є збереження влади значною частиною регіональної еліти після «помаранчевої революції» за рахунок зміни партійної належності на користь домінуючої політичної сили.

-
1. Lynd R. S., Lynd H. M. *Middletown: A Study in Contemporary American Culture*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1929. 560 p.
 2. Lynd R. S. Lynd H. M. *Middletown in Transition: A Study in Cultural Conflicts*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1937. 622 p.
 3. Hunter F. *Community Power Structure: a Study of Decision Makers*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1953. xiv+297 pp.
 4. Dahl R. *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven: Yale University Press, 1961. 355 p.
 5. Stone C. N. *Regime Politics: Governing Atlanta, 1946–1988*. Lawrence: University Press of Kansas, 1989. 328 p.

6. Stone C. Looking Back to Look Forward. Reflections on Urban Regime Analysis // *Urban Affairs Review*. 2005. Vol. 40. No. 3. P. 309–341.

7. Skaaning S. Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework // *CDDRL Working Papers*. Freeman Spogli Institute for International Studies, Stanford University. 2006. № 55. P. 1–30.

8. O'Donnell G., Schmitter Ph.C. Transition from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. Baltimore; London: John Hopkins'Inst. Press, 1991. 190 p.

9. Гельман В. Я. Трансформации и режимы. Неопределенность и её последствия. Россия регионов: трансформация политических режимов / под ред. В. Гельмана, С. Рыженкова, М. Бри. Москва: Весь мир; Berliner Wissenschaftsverlag, 2000. С. 16–60.

10. Туровский Р. Ф. Региональные политические режимы в России: к методологии анализа // *Полис*. 2009. № 2. С. 77–95.

11. Романова В. В. Трансформація політичного режиму в Україні на регіональному та субрегіональному рівні: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Миколаїв, 2009. 16 с.

12. Яцунська О. М. Світовий досвід місцевого самоврядування та перспективи його інституціонально-системного втілення в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2001. 19 с.

13. Некряч А. І. Місцеве самоврядування в Україні: етапи становлення та перспективи. Київ: Генеза, 2002. 368 с.

14. Саханенко С. Є. Політичне управління містом в умовах самоврядування: монографія. Одеса: Вид-во ОФ УАДУ, 2001. 380 с.

15. Кармазіна М. С. Підгрунття формування регіональних політичних режимів в Україні // *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. № 2 (88). С. 4–43.

16. Бевз Т. А. Регіональні політичні режими Дніпропетровщини: етапи формування, специфіка функціонування та особливості трансформації // *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. № 2 (88). С. 77–111.

17. Яремчук В. Д. Специфіка формування та проявів регіонального політичного режиму у Львівській області // *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. № 2 (88). С. 112–177.

18. Зорич О. О. Регіональний політичний режим у Полтаві та області: історичні передумови становлення та ключові актори (перша половина 1990-х рр.) // *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2016. № 1 (81). С. 77–88.

19. Ясінська А. Ю. Особливості функціонування регіонального політичного режиму у Харківській області в умовах гібридної війни // *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. 12–13 жовт. 2017 р. Івано-Франківськ, 2017. С. 296–303.

20. Ротар Н. Ю. Інституційний дизайн регіонального політичного режиму у Чернівецькій області // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. № 2 (88). С. 44–77.

21. Полохало В. Неототалитарные трансформации посткоммунистической власти в Украине // Политическая мысль. 1993. № 3. С. 17–18.

22. Скочиляс Л. Формування місцевих органів влади в Україні: виборчі інструменти на тлі політичних викликів // Гуманітарні дисципліни у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів : зб. наук. ст. Львів, 2014. Вип. 4. С. 165–178.

23. Хмара С. І. Десять років номенклатурної Незалежності. Київ: Кравчук В. К., 2002. 141 с.

24. Дзюба Н. В. Первісне нагромадження капіталу в умовах постсоціалістичної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.01.01 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2002. 16 с.

25. Жданов І., Якименко Ю. Україна у XXI столітті: виклики для політичної еліти. Дзеркало тижня : веб-сайт. URL: https://dt.ua/POLITICS/ukrayina_u_xxi_stolitti_vikliki_dlya_politichnoyi_eliti.html (дата звернення 20.06.2018).

26. Ткач Поликарп Ильич. Политическая элита украинских регионов : веб-сайт. URL: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/ukrregions/data/215.html> (дата звернення 20.06.2018).

27. Кабачинская С. Винницкая мэрдепиада. Зеркало недели : веб-сайт. URL: https://zn.ua/POLITICS/vinnitskaya_merdepdiada.html (дата звернення 20.06.2018).

28. Правляча еліта сучасної України. Аналітична доповідь № 10 / М. Шульга та ін. Київ, 1998. 64 с.

29. Кучма Л. Д. После Майдана: Записки президента. 2005–2006. Киев: Довира; Москва: Время, 2007. 688 с.

30. Дидык Николай Анатольевич. Политическая элита украинских регионов : веб-сайт. URL: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/ukrregions/data/214.html> (дата звернення 20.06.2018).

31. На какого коня посадили Анатолия Кинаха? // Правда Украины. 31 октября 1995 г. С. 3.

32. Денисенко В. НДП: чотири роки по тому. Перша в Україні «партія бюрократів» так і не втримала владу. День : веб-сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/nota-bene/ndp-chotiri-roki-po-tomu> (дата звернення 20.06.2018).

33. Вибори–98 (підсумки, аспекти структурування українського суспільства і парламенту) / І. Ф. Курас та ін. Київ, 1998. 110 с.

34. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави / Г. В. Боряк та ін. Київ: Ніка-Центр, 2016. 796 с.

35. Федорів Т. Партія влади по-українськи (ретроспектива). ХайВей: веб-сайт. URL: http://h.ua/story/85159/news_595789.html (дата звернення 20.06.2018).

36. Мороко В. В. Феномен «партії влади»: традиції партійної роботи в діяльності сучасного українського політикуму // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Запоріжжя: Просвіта, 2008. Вип. XXIII: Політична еліта в історії України. С. 315–325.

37. Дмитричева О., Мостова Ю., Рахманін С. П'ять джерел, п'ять складових частин блоку «За Єдину Україну!». Дзеркало тижня : веб-сайт. URL: https://dt.ua/POLITICS/pyat_dzherel_pyat_skladovih_chastin_bloku_za_edinu_ukrayinu.html (дата звернення 20.06.2018).

38. Онишкевич Р. Тарас Стецьків: «Президент готовий здати НДП». День : веб-сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/taras-steckiv-prezident-gotoviy-zdati-ndp> (дата звернення 20.06.2018).

39. Выборы–1998. Народно-демократичне об'єднання «Нова Україна». Информационное общество : веб сайт. URL: <http://glob.narod.ru/novaukr.html> (дата звернення 20.06.2018).

40. Моржковский А. Коцемира сменили на переправе. КомментарииUA : веб-сайт. URL: <https://comments.ua/politics/27806-Kotsemira-smenili-repergrave.html> (дата звернення 20.06.2018).

41. Шарапов О. «Імперія Кішека» вже п'ять років без Віктора Кішека. 20 хвилин : веб-сайт. URL: <https://vn.20minut.ua/Groshi/imperiya-kisheka-vzhepyat-rokiv-bez-viktora-kisheka-76349.html> (дата звернення 20.06.2018).

42. Кабачинская С. Родина слышит, родина знает. Зеркало недели : веб-сайт. URL: https://zn.ua/ARCHIVE/rodina_slyshit_rodina_znaet.html (дата звернення 20.06.2018).

43. Выборы'98: як голосувала Україна. Підсумкова інформація про: 30 партій та виборчих блоків, 225 одномандатних округів / упоряд. Ю. Марченко, О. Телемко. Київ: К.І.С, 1998. 225 с.

44. Підсумки голосування по партіях (виборчих блоках партій). 31.03.2002. Чергові вибори. Центральна виборча комісія : веб-сайт. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0> (дата звернення 20.06.2018).

45. Підсумки голосування по партії (блоку) у виборчих округах регіону. 29.03.1998 Чергові вибори. Народно-демократична партія. Вінницька область. Центральна виборча комісія : веб-сайт. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0> (дата звернення 20.06.2018).

46. Результати голосування в одномандатному виборчому окрузі. 29.03.1998. Чергові вибори. Виборчий округ № 12. Вінницька область. Центральна виборча комісія : веб-сайт. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0> (дата звернення 20.06.2018).

47. Шпак Олександр Григорович. Офіційна Україна сьогодні : веб-сайт. URL: <http://dovidka.com.ua/user/?code=23616> (дата звернення 20.06.2018).

48. Украина–1999: социально-политический портрет на старте президентской избирательной кампании. Партийно-политическая структура Киевский центр политических исследований и конфликтологии : веб-сайт.

URL: <http://www.analitik.org.ua/analytics/reports/3dd6270a/3dda3fcf/> (дата звернення 20.06.2018).

49. Коропатник М. Еволюція політичних партій в незалежній Україні (1991–2011 рр.) // Сіверянський літопис. 2012. № 3–4. С. 134–145.

50. Парламент України: вибори-98: інформ.-аналіт. вид.: у 2 ч. / редкол.: М. М. Рябець та ін. Київ, 1998. Ч. 2. 728 с.

51. Список депутатів Вінницької обласної ради 3 скликання. Вінницька обласна рада : веб сайт. URL: http://www.vinrada.gov.ua/3-go_sklikannya.htm (дата звернення 21.06.2018).

52. Пустовіт О. Сергій Татусяк – спікер Вінницького обласного парламенту. 20 хвилин : веб сайт. URL: <https://vn.20minut.ua/Polityka/sergiy-tatusyak--spiker-vinnitskogo-oblasnogo-parlamentu-10186859.html> (дата звернення 21.06.2018).

53. Мельник В. Каліф на два місяці. День : веб сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/kalif-na-dva-misyaci> (дата звернення 21.06.2018).

54. Результати голосування по Україні в одномандатних виборчих округах. 29.03.1998. Чергові вибори. Вінницька область. Центральна виборча комісія : веб сайт. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0> (дата звернення 21.06.2018).

55. Кабачинская С. Полигон. Зеркало недели : веб сайт. URL: <https://zn.ua/ARCHIVE/poligon.html> (дата звернення 21.06.2018).

56. Конончук С., Піховшек В., Ярош О. Розвиток демократії в Україні: 1998 рік. Київ: УНЦПД, 1999. 324 с.

57. НДП вважає нелогічним вихід Домбровського з партії. 20 хвилин : веб сайт. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/ndp-vvazhae-nelogichnim-vihid-dombrovskogo-z-partiyi-27622.html> (дата звернення 21.06.2018).

58. Алексеев И. «Белый воротничок» Гереги, представитель регионала Калетника или какой Шинькович депутат?! АНТИКОР – национальный антикоррупционный портал : веб сайт. URL: http://antikor.com.ua/articles/61863-belyj_vorotnichok_geregi_predstavitelj_regionala_kaletnika_ili_kakoj_shinjkovich_deputat (дата звернення 21.06.2018).

59. Плющ І. Будемо жити, але як?: [З виступу голови Верховної Ради України на VI з'їзді НДП] // Україна і світ сьогодні. 2000. № 49 (118). 9–15 груд. С. 10. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/vistupi/plush/ukr_svjt_09_12_00.html (дата звернення 21.06.2018).

60. Барський М. Кубок ВОО НДП виграли футболісти Хмільника. 20 хвилин : веб сайт. URL: <https://m.20minut.ua/Novyny-Vinnytsi/Sport/kubok-vo-ndp-vigrali-futbolisti-hmilnika-23855.html> (дата звернення 21.06.2018).

61. Результати голосування в одномандатному виборчому окрузі. 29.03.1998. Чергові вибори. Виборчий округ № 17. Вінницька область. Центральна виборча комісія : веб сайт. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd-2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0> (дата звернення 21.06.2018).

62. Григорій Заболотний: спроба політичного портрета. Свобода слова в Україні : веб сайт. URL: <http://svobodaslova.in.ua/news/read/62> (дата звернення 21.06.2018).

63. Захар'яш Є. У Вінниці – новий керівник адміністрації // Інформаційне агентство Укрінформ. 1998 р. 28 квітня. С. 3.

64. Чумак М. Легкого хліба не буває: [Бесіда з головою Вінниц. Облдержадмін. Бесіду вів О.Чебан] // Урядовий кур'єр. 1999. 30 березня. С. 5.

65. IV з'їзд НДП висунув кандидатом у президенти України на майбутніх виборах Леоніда Кучму. Укрінформ : веб сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3882-iu_ziizd_ndp_visunuv_kandidatom_u_prezidentu_ukraini_na_maybutnih_viborah_leonida_kuchmu_8946.html (дата звернення 21.06.2018).

66. Гаврилова І. Анатолій Матвієнко: «Сірість, приведена до влади, згубна...». День : веб сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/nota-bene/anatoliy-matviienko-sirist-privedena-do-vladi-zgubna> (дата звернення 21.06.2018).

67. Коротко / Україна. Заарештовано одного з найбільших вінницьких підприємців. День : веб сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayini/kototko-ukrayina-2322> (дата звернення 21.06.2018).

68. Антипова А. Головна причина розколів на правому фланзі – ставлення до влади. Розкол НДП: «низи» виявилися слухнянішими за «верхи». День : веб сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/golovna-prichina-rozkoliv-na-pravomu-flanzi-stavlennya-do-vladi-rozkol-ndp-nizi> (дата звернення 21.06.2018).

69. Мельник В. Екс-губернатор Вінниччини Микола Чумак: «При нинішній владі я на державну роботу не піду». День : веб сайт. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/eks-gubernator-vinnichchini-mikola-chumak-pri-ninishniy-vladi-ya-na-derzhavnu> (дата звернення 21.06.2018).

70. Мураховская В., Щербатюк Т., Кантонистова А. «Я вращался в кругах, где знали, что деньги обесценятся». Gazeta.ua : веб сайт. URL: https://gazeta.ua/ru/articles/vinnitsa-newspaper/_a-vraschalsya-v-krugah-gde-znalichto-dengi-obescenyatsya/340119?mobile=true (дата звернення 21.06.2018).

71. «Вакханалією у Вінниці» назвав Президент України «війну» між міським головою і облдержадміністрацією // ДІНАУ. 1999. 30 квітня. С. 2.

72. Шульгач Т. На Вінниччині правлячою партією замість НДП стане СДПУ(о). День : веб сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/na-vinnichchini-pravlyachoyu-partiieyu-zamist-ndp-stane-sdpuo> (дата звернення 21.06.2018).

73. Мельник В. Вінниччина нового губернатора не прийняла. День : веб сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayini/vinnichchina-novogo-gubernatora-ne-priynuala> (дата звернення 21.06.2018).

74. Пархомчук Т. Губернатор-«NEXT». Дзеркало тижня : веб сайт. URL: <https://dt.ua/POLITICS/gubernator-next.html> (дата звернення 22.06.2018).

75. Тищенко Ю. Вибори–99: як і кого ми обирали. Київ, 1999. 288 с.

76. Серета О. Чи піде Дворкіс з Вінниці? День : веб сайт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/nota-bene/chi-pide-dvorkis-z-vinnici> (дата звернення 22.06.2018).

77. Мельник В. Губернатори знову винні у «розвалі економіки» // День. 1999. 4 лист. С. 2.

78. Кабачинская С. По апробированному сценарию. Зеркало недели : веб сайт. URL: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/po_aprobirovannomu_stsenariyu.html (дата звернення 22.06.2018).

79. Кошів Я. Обезголовлений: убийство журналіста. Київ, 2004. 292 с.

80. Иванов Ю.: «Референдум выявил значні зміни у політичних настроях» // Вінниччина. 2000. 18 квіт. С. 2.

81. Пархомчук Т. Карфаген должен быть... разграблен, или Национальные особенности провинциального передела глазами винницкого мэра. Зеркало недели : веб сайт. URL: http://gazeta.zn.ua/POLITICS/karfa-gen_dolzhen_byt_razgrablen_ili_natsionalnye_osobennosti_provintsialnogo_pere dela_glazami_vinni.html (дата звернення 22.06.2018).

82. Пархомчук Т. 27 государевих очей: не було б косоокості. Вінниччина. Дзеркало тижня : веб сайт. URL: https://dt.ua/ARCHIVE/27_gosudarevih_ochey_ne_bulo_b_kosookosti.html (дата звернення 22.06.2018).

83. Гарашук А. Під аркою в парку буде фонтан, а транспортного колапсу у Вінниці не буде – Сергій Моргунов. Вінниця.info : веб сайт. URL: <http://www.vinnitsa.info/news/pid-arkoyu-v-parku-bude-fontan-a-transportnogo-kolapsu-u-vinnitsi-ne-bude-sergiy-morgunov.html> (дата звернення 22.06.2018).

84. Иванов Юрий Иванович. Политическая элита украинских регионов : веб сайт. URL: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/ukregions/data/220.html> (дата звернення 22.06.2018).

85. Куди пішов Иванов? Де тепер найвпливовіша людина політичного рингу області? TviyBiznes.com : веб сайт. URL: <http://tviybiznes.com/-main/news2/163493> (дата звернення 22.06.2018).

86. Дмитрук О. Влада не повинна обтяжувати політика // Вінницькі відомості. 2005. 12 січня. С. 4

87. Філіпповський В. Парламентські вибори 2002 року. ХайВей : веб сайт. URL: <http://h.ua/story/191299/#photo> (дата звернення 22.06.2018).

88. Результати голосування по Україні в одномандатних виборчих округах. 31.03.2002 Чергові вибори. Вінницька область. Центральна виборча комісія : веб сайт. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0> (дата звернення 22.06.2018).

89. Список депутатів Вінницької обласної Ради 4 скликання. Вінницька обласна рада : веб сайт. URL: http://www.vinrada.gov.ua/4-go_sklkannya.htm (дата звернення 22.06.2018).

90. «Чужий»-1. Дзеркало тижня : веб сайт. URL: <http://old.gazeta.dt.ua/article/print/POLITICS/chuzhiy-1.html> (дата звернення 22.06.2018).

91. Коцемир Виктор Францович. Политическая элита украинских регионов : веб сайт. URL: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/ukrregions/data/256.html> (дата звернення 23.06.2018).

92. Мельник В. Цукова бомба під національну безпеку. Україна Молода : веб сайт. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/255/160/9087/> (дата звернення 23.06.2018).

93. Пархомчук Т. Пане Президенте, Вам повістка. Чиновники, звільнені в липні на продовольчій переправі, вимагають сатисфакції. Дзеркало тижня : веб сайт. URL: https://dt.ua/POLITICS/pane_prezidente_vam_povistka_chinovniki_zvilneni_v_lipni_na_prodovalchij_pereprav_i_vimagayut_sati.html (дата звернення 23.06.2018).

94. Пархомчук Т. Смена губернатора Винниччины как очередной звонок «донецким»? Зеркало недели : веб сайт. URL: https://zn.ua/ARCHIVE/smena_gubernatora_vinnitchiny_kak_ocherednoy_zvonok_donetskim.html (дата звернення 23.06.2018).

95. Литвенюк О. Домбровський не змінить партійного квитка. 20 хвилин : веб сайт. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/dombrovskiy-ne-zminit-partiynogo-kvitka-20681.html> (дата звернення 23.06.2018).

96. Литвенюк О. Гайсановський пішов з посади голови Вінницького міського осередку НДП, проте він продовжує залишатись в політиці. 20 хвилин : веб сайт. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/gaysanovskiy-pishov-z-posadi-golovi-vinnitskogo-miskogo-oseredku-ndp-p-21724.html> (дата звернення 23.06.2018).

97. Родінкова В. Вінницьких членів НДП примушують вступати до інших партій. 20 хвилин : веб сайт. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/vinnitskih-chleniv-ndp-primushuyut-vstupati-do-inshih-partiy-23557.html> (дата звернення 23.06.2018).

98. Землероб, «рухивець» та холостяк. Хто він, новий голова Вінницької обласної ради? iVin [Інформаційна Вінниччина] : веб сайт. URL: <http://i-vin.info/news/zemlerob-rukhivets-ta-kholostyak-khto-vin-novyy-golova-vin-pytskoyi-oblasnoyi-rady-4799> (дата звернення 23.06.2018).

99. Олександр Клімович: «НДП не була «партією влади», бо влада її не створювала. На відміну від НСНУ...». Інформаційна агенція «Вголос» : веб сайт. URL: http://vgolos.com.ua/articles/oleksandr_klimovych_ndp_ne_bu_la_partiieyu_vlady_bo_vlada_ii_ne_stvoryuvala_na_vidminu_vid_nsnu_104045.html?print (дата звернення 23.06.2018).

100. «All Star» вінницьких партсписків. 20 хвилин : веб сайт. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/all-star-vinnitskih-partspiskiv-35959.html> (дата звернення 23.06.2018).

101. Винницький региональний хамелеон Сергей Татусяк, хто он? АНТИКОР – національний антикоррупційний портал : веб сайт. URL: https://antikor.com.ua/articles/52685-vinnitskij_regionalnyj_hameleon_ser-gej_tatusjak_kto_on (дата звернення 23.06.2018).

102. Сумарні результати виборів до сільських, селищних та міських (районного значення) рад 2010 року, з урахуванням довиборів станом на 1 січня 2013 року. Вінницька область. веб сайт. URL: <http://timbes5.mashke.org/lj/ukraine-local-election-2010-total-results/local-vinnytska.pdf> (дата звернення 23.06.2018).

103. Паспорт соціально-економічного розвитку Барського району станом на 01.01.2017 року. Барська районна державна адміністрація : веб сайт. URL: www.barrda.gov.ua/upload/file/pasport%20010714.doc (дата звернення 23.06.2018).